Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 132 (12822) | 1985 чылдың июнь 8, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 кепеек.

БИСТИҢ ХОСТУГ ҮЕВИС

Кижиниң амыдыралы чүгле бүдүрүлгеде, өг-бүлезинде ажыл-херектен азы өөредилгези-биле кызыгаарланмас. Кижи хостуг шагында чүнү сонуургап, кылып турары ийиги чергениң айтырыы болбас. Хостуг үезинде кижи чүнү кылбазыл: ном номчуп, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнеринге киржип, сонуургалдар аайы-биле „клубтарга кичээлдеп, спортчу хемчеглерге киржип, театрлап, кино, концерт залдары барып, аян-чорукче-даа аъттаныр, балыктап-даа чоруур.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел бисте калбарган амгы бо хүннерде ук айтырыг онза чугула. Чоннуң хостуг үезин эки организастаарынче сагыш салыры эң чугула. Ынчангаш культура албан черлериниң ажылын доктаамал сайзыраңгайжыдар, бот-тывынгыр уран чүүлдү, спортту, туризмни калбартыр апаар.

Арагалаашкын ышкаш бужар чүүл бистиң моральдыг мөзү-бүдүжүвүске, бистиң ниитилелдиң принциптеринге черле дүүшпес. Ооң уржуктары ханы,ажыл-херек супараар, корум-чурум кошкап, чогаадыкчы арга-шинек чавызаар, уруглар кижизидилгези холдан үнүп, өг-бүлелер-даа бустур.

Чоннуң хостуг үе-шагын чогумчалыг эрттиреринге чүү чугула! Культура ажылдакчылары, партия организациялары, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары, профэвилел, комсомол болгаш херээженнер активи-биле кады бо ажылды башкарып чорудар болгаш культура албан черлеринге чаа ёзулал, чаңчылдарны нептередип, арагалаашкын чок эзэр кудаларны, байырлалдарны эрттирерин практикалаар ужурлуг.

Материалдыг баазаны быжыглаар ажылды чорутпушаан, бар турар культура, уран чүүл албан черлерин эң ажыктыг ажыглаарын чедип алыр. Республикада культура албан черлери төпчүттүнген. Бүгү ажылдарны тускай угланыышкынныг комплекстиг планнар ёзугаар чорудар. Бо талазы-биле Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Эрзин районнарның культура албан черлеринде ажыл ниитизи-биле багай эвес. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга көдээде клуб, библиотека, кино албан черлери боттарының ажылын бир аай угланыышкынныг чорудуп турар. Ынчангаш чоннуң дыштанылгазын организастаарынга, хостуг шагын чогумчалыг болдурарынга оларның салыышкыны улуг болур ужурлуг.

Чоннуң дыштанылгазын организастап турары-биле ажылы мактаалдыг культура албан черлери бисте база бар. Чөөн-Хемчиктиң Чыраа-Бажы, Сүт-Хөлдүң Алдан-Маадыр, Кызыл районнуң Кур-Чер көдээ Культура бажыңы дээш өске-даа культура албан черлерин маңаа адап болур. Кур-чер Культура бажыңында шупту он бөлгүмде хөй кижини хаара туткан. Хөйнүң ырында бежен кижи, танцыда—20, шиide—12 кижи киржип турар, оон аңгыда киномеханиктерниң чурук тырттырарынга, шыдыраага сонуургалдыгларның уран-шевер кылыглар база амданныг аъш-чем кылырының клуву база бар.

Күш-ажылчы коллективтерниң шугуму-биле чоннуң дыштанылгазын организастап чорудары база онза чугула. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел талазы-биле хемчеглерде коллективтер бөдүүн спорт дерилгелерин тудуп алырын база айыткан. Ам сорулга чүл дээрге болгу дег черлерге ону амыдыралга ыяап-ла боттандырары. Улуг-Хемниң Жданов аттыг совхозта дээш өске-даа черлерде спорт ажылын багай эвес тургускан. Кызыл хоорайда геология-шинчилел экспедициязы ышкаш мурнакчы коллективтерге спорттуң 7—8 хевирлеринге маргылдааларны эрттирип, бүгү ажылды хөй-нити эгелээшкини-биле кылып турарының эки чижектери бар. Мынчап кээрге бо коллективтиң кежигүннери спортче массалыы-биле хаара туттунган. Бо бүгү күш-ажылчы чүткүлге, кадыкшылга, хостуг шакты чөп ажыглаарынга таарымчалыг. «Авам, ачам, мен—спортчу өг-бүле бис» дээн чергелиг спортчу бөдүүн маргылдааларны хоорай, суурларга кварталдар, бөлүктер аайы-биле организастап чорудар ажылды чер болганга боттандырарын чедип алыр.

Элээди уругларның болгаш аныяктарның дыштанылгазын чөп организастаарынче онза кичээнгей салдынар ужурлуг. Ылаңгыя чайгы үеде дыка хөй уруглар хоорай, суурларга артар, оларны школалар чанының күш-ажыл лагерьлеринге, уруглар клубтарынга дыштандырып, өске-даа ниитиге ажыктыг ажылдарга оларны кириштирерин чедип ап, хайгааралга алыры чугула.

Хостуг шакты ажыглаары кижилерниң хөй-нити идепкейин көдүреринге, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга идиг болган турар. Кижилерниң сонуургалдарын барымдаалаары, оларның билиг-мергежилин, талантызын улам сайзырадыры негеттинер. Культура албан черлери чон ортузунга чорудуп турар хемчеглериниң кижилерниң сеткил-хөөнүнге чоогун, дээштиг, солунун чедип албас болза, биеэги дег бора-бүдүн, кымга-даа ажык-дузазы эвээш хемчеглерни кижилер сонуургавас болгаш клуб азы библиотекага ховар келир аалчылар апаар. Клубта азы библиотекада, театрда азы паркта бүгү чүүлдер каракка көскү, чараш, көрүштүг болгаш ында хемчеглер солун болза, кижилерни бодунче хаара тудар, сонуургадыр дээрзи билдингир.

Чоннуң хостуг шагын чөп организастаарынче ажыл-агый, бүдүрүлге, министерство, ведомство бүрүзүнүң удуртукчулары ханылап кирер апаар. Чүгле бүдүрүлге айтырыгларын шиитпирлээри-биле кызыгаарлангаш, социал-культура айтырыгларын оюп эртер чамдык удуртукчулардан шыңгыы айтырары чугула.

Дыштанылганы чөп организастаарынга эң таарымчалыг өй—чай келген. Дыштанылга хөй талалыг, ажыктыг, солун болзун дээш аңаа хамаарылгалыг кижилерниң, организацияларның инициативтиг, харысалгалыг чоруу негеттинип турар.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга чурттуң ажыл-агыйы, социал-культура хөгжүлдезиниң болгаш делегей политиказының элээн хөй айтырыгларын чугаалажып көрген.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш күш-ажыл төлевириниң социалистиг принцивин быжыглаар сорулга-биле ону нормалаарын улам сайзыраңгайжыдарының чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген. Нормалаарының системазы эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин идепкейлиг ажыглаарынга, бүдүрүлге технологиязын хөгжүдеринге болгаш ону организастаарын экижидеринге, кылып үндүрүп турар продукцияга хөй күш үнерин эвээжедиринге, ол ышкаш ажылдакчыларның материалдыг сонуургалын улгаттырарынга идиг болур ужурлуун онзалап демдеглээн.

Политбюронуң хуралынга колхозтарның болгаш совхозтарның, транспорт болгаш өске-даа организацияларның бо чылдың дүжүдүн ажаап алынынга, көдээ ажыл-агый продуктуларын болгаш мал чемнерин курлавырлаарынга белеткелин хандырарының, ол ышкаш мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирериниң талазы-биле немелде хемчеглерни айыткан. Министерстволар болгаш ведомстволар, чер-чериниң партия болгаш совет органнарының, агроүлетпүр каттыжыышкыннарының, колхозтарның, совхозтарның база өске-даа организацияларның удуртукчуларының мурнунга ажаап алыышкын техниказын, транспортту, хүлээп алыр пунктуларны, мал чемнериниң цехтерин болгаш мал кажааларын чогуур үезинде, шынарлыг белеткээриниң сорулгазын салган. Көдээ ажыл-агыйга ажаап алыышкын машиналарын, чүък автомобильдерин, магадылал кезектерни болгаш өске-даа материал-техниктиг чепсектерни чорудуп бээрин, мал чемнериниң шыгжамырларын ажыглалга киирерин дүргедедирин көрген. Ажаап алыышкынга ажылдарны организастаарының мурнакчы аргаларын ажыглаарынче, социалистиг чарышты калбартып чорударынче, бар курлавырларны улам-на долдур ажыглаарынче, продукцияның чидириин болдурбазынче онза кичээнгейни угландырган. Республика, край, область бүрүзү мал ажылының бөдүүн болгаш чулуктуг чемнеринге херегселин хандырары-биле бүгү чүүлдерни кылырының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Ленинград хоорайны болгаш Ленинград областы 1986—2005 чылдарда хөгжүдериниң Чиңгине планының техник-экономиктиг үндезиннерин Политбюро чүүлдүг деп көрген. Ол документини ёзугаар хоорайның болгаш областың экономиказының бүгү адырларын интенсификастаарын, коммунал ажыл-агыйны хөгжүдерин, чурттакчыларны суг, энергия болгаш чылыг-биле хандырарын, хамаатыларның транспорт-биле хандырылгазын, бойдусту камгалаарын шапкынчыдары хандыртынар ужурлуг. Кадык камгалалын улам-на хөгжүдери, садыгның болгаш ниитиниң чеменилгезиниң материалдыг баазазын калбартыры, амыдырал хан ырылгазының бүгү хевирлерин, школа назы четпээн уруглар болгаш школа албан черлериниң четкилерин калбартыры көрдүнген.

Политбюронуң хуралынга кижилерни кадыкшыдарынга күш-культураның болгаш спорттуң ролюн бедидери-биле холбашкан чамдык айтырыгларны чугаалажып көрген. Күш-культураның болгаш спорттуң совет кижилерниң амыдыралынга улам-на ханылаарынче, ёзулуг-ла массалыг болгаш ажыктыг болурунче угланган эргежок чугула саналдарны белеткээр дугайында даалгаларны ССРЭ-ниң Спорт-комитединге болгаш аңаа хамаарылгалыг өске-даа министерстволарга болгаш ведомстволарга берген.

ССРЭ-ге албан ужурунда найыралдыг аян-чорук кылып чораан Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, ЧССР-ниң президентизи Г. Гусак биле эш М. С. Горбачевтуң беседаларының түңнелдерин Политбюро көргеш, чүүлдүг деп санаан. Ол акы-дуңма ёзузунуң найыралының болгаш бот-боттарын бүрүнү-биле билчириниң байдалынга бооп эрткен беседа акы-дуңма ийи партияларның болгаш күрүнелерниң кады хөделиишкинин быжыглаарынга чаа улуг базым болганын демдеглээн. Совет-чехословак чугаалажыышкыннарның үезинде чедип алдынган дугуржулгалар 2000 чылга чедир үеде үр хуусаалыг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың Москвага ат салган программазы бистиң чурттарывыстың харылзааларының бүгү талаларын улам бедик деңнелче көдүреринге, акы-дуңма улустарның эрге-ажыктарын ёзугаар оларның шынарын байлакшыдарынга чаа-чаа перспективаларны ажыдып турар. Ол дугуржулгаларны моон соңгаар чайгылыш чокка боттандырып чорударын социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаарынче СЭКП-ниң өскерлиш чок угланыышкынынга үндезилеттинген политиктиг чугула сорулга бооп турар.

РСФСР-ниң делегациязының Канадага чораанының түңнелдериниң дугайында эш В. И. Воротниковтуң дыңнадыын чугаалашкан болгаш оларны чүүлдүг деп санааш, Политбюро бистиң улустарывыстың чаагай чоруу, тайбыңны болгаш чурттар аразынга кады ажылдажылганы быжыглаары дээш ол чурт-биле ийи талага ажыктыг харылзааларны улам хөгжүдеринче Совет Эвилелиниң чүткүлүн демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу чугаалашкан айтырыглар талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алган.

«СОЮЗ Т-13» УЖУДУУШКУНДА

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. [СЭТА]. Июнь алдыда Владимир Джанибековтуң болгаш Виктор Савиныхтың ажыл хүнү Москваныы-биле 20 шакта доозулган.

Ужудуушкун программазын ёзугаар космонавтылар корабльдиң өрээлдериниң ыяк хагдынышкынын хынаар болгаш ооң иштинде системаларын контрольдаар талазы-биле чогуур ажылдарны кылганнар. 4-кү дээскиниишкинде шимчээшкинниң траекториязын хынаан.

«Союз Т-13» корабльдиң орбитазының июнь алдыда параметрлери мындыг турган:

— чер кырындан эң ыракшылы — 338 километр;

— чер кырынче эң чоокшулааны — 304 километр;

— дээскинериниң үези — 90,8 минута;

— ийлениишкини — 51,6 градус.

Экипаж июнь 7-де «Союз Т-13» корабльдың сайзыраңгайжыткан борт системаларын болгаш аңгы ужудуушкунга ону башкарарының аргаларын хынаан.

ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев июнь 7-де Кремльге Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живковка Ленин орденин тывыскан.

Шаңналды тыпсыр үеде аңаа эштер Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, В. М. Чебриков, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, С. Л. Соколов, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, К. В. Русаков, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. П. Орлов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары Г. И. Марчук, Н. В. Талызин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. Н. Ментешашвили, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, өске-даа албан кижилери турганнар.

Болгар таладан БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Ч. Александров, БКП ТК-ның секретары Д. Станишев, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Г. Караманев, өске-даа албан кижилери турганнар.

Шаңнал тыпсырының ёзулалынга эш М. С. Горбачев чүве чугаалаан.

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Эргим эш Живков!

Эргим эштер!

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму акы-дуңма Болгарияның удуртукчузу, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң көскү ажылдакчызы эш Тодор Живковка Ленин орденин тывыссын деп хүндүлүг болгаш өөрүшкүлүг даалганы меңээ берген. Бо дээди совет шаңналды Силерге юбилей-биле холбаштыр, Совет Эвилелиниң болгаш Болгария Улус Республиканың улустарының аразынга акы-дуңма ёзузунуң найыралын болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылгазын хөгжүдеринге шылгараңгай ролюңар дээш, тайбыңны болгаш боттуг социализмниң туруштарын быжыглаарынга улуг ачы-хавыяаңар дээш тыпсып турар-дыр. Эш Живков, Силерниң чартык чүс чыл ажыг үениң мурнунда-ла Болгарияның Коммунистиг партиязының хүрээлеңинге киргениңерни, Георгий Димитровтуң херээн үргүлчүлевишаан, моон-биле ам үжен чылдарның иштинде, ооң Төп Комитедин удуртуп турарыңарны совет кижилер эки билир. Монархия-фашизмге удур, сентябрь 9-туң революциязының тиилелгези дээш демиселге дорт киржилге, чурттуң нити амыдыралын чаа үндезинге чаартырының талазы-биле кужениишкинниг ажыл, социалистиг тургузуушкунунуң боттаныышкынын удуртур талазы-биле хөй талалыг ажыл-чорудулга—БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазының допчу намдарының чайынначак арыннары ол-дур.

Совет Эвилелиниң болгаш Болгарияның улустарының аразынга найыралды база бүгү талалыг кады ажылдажылганы быжыглап, хөгжүткени эш Живковтуң ады-биле тудуш холбаалыг бооп турар. Дайын соолундеги бүгү үениң иштинде ындыг харылзаалар чүгле бурунгаар хөгжүп келген. Бистиң чурттарывыс делегей амыдыралынга эң нарын бүгү эргилделерниң үелеринде үргүлчү кады туржуп, шыныг херекти бир демниг камгалап база реакцияның кара күштеринге удур кады туржуп келген. Моон соңгаар-даа база ындыг болур.

Бөгүн бистиң партияларывыс болгаш күрүнелеривис ниитилел ажыл-чорудулгаларының барык-ла бүгү адырларынга үре-түңнелдиг болгаш сырый кады ажылдап турар. Ынчалза-даа амыдырал чедиишкиннерге доктаап туруптар арганы бербейн турар. Ол үргүлчү-ле чаа-чаа сорулгаларны салып, коммунистерден улам бедик негелдени тургузуп кээр.

ССРЭ болгаш Болгария өске-даа акы-дуңма чурттар-биле кады Варшавага чоокта чаа болган ужуражыышкынга социалистиг дем каттыжылгазының чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаарынга шиитпирлиин илергейлээн. Бистер боттарывыстың кады ажылдажылгавыстың ажыктыг чоруун улам бедидериниң аргаларын кызымаккайы-биле дилеп, ооң улам-на улуг беримчелиг болуруун, өйү келген эң чугула айтырыгларны шиитпирлээринге дузалаарын чедип ап турар бис. ССРЭ биле БУР-нуң аразынга 2000 чылга чедир үеде экономиктиг болгаш эртем-техниктиг хөгжүлдениң дугайында эш Живков-биле бистерниң ат салыр деп турарывыс үр хуусаалыг программаның утка-шынары-даа ындыг бооп турар.

СЭКП-ниң удуртулгазының, бистиң партиявыстың болгаш совет улустуң өмүнээзинден Силерге, эргим эш Живков, быжыг кадыкшылды болгаш партияның база күрүнениң харысалгалыг ажылынга чаа күштүг күзээрин чөпшээреп көрүңер.

Бистиң чурттарывыстың чаагай чоруунга, социалистиг бүгү дем каттыжылгазының эрге-ажыктарынга мөңге болгаш бузулбас совет-болгар найырал ам-даа улам быжыгып турзун.

* * *

Эш Т. Живков харыы сөс алган.

Эш Т. ЖИВКОВТУҢ чугаазы

Эргим эш Горбачев!

Эргим совет өңнүктер!

Эштер!

Мени Ленин ордени-биле шаңнап, бедик-биле онзалап демдеглээни дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенимни илереттим. Силерден, эш Горбачев, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретарындан орденни ап турарым мээң аксым-кежии-дир.

Бо өйде кижиниң болгаш коммунистиң сеткилиниң, мээң сагыш-сеткилимниң көдүрлүүшкунунуң болгаш өөрүшкүмнү силерниң билип турарыңарга бүзүрээр мен.

Совет дээди орден-биле мени шаңнааны чорук бирги ээлчегде Болгар Коммунистиг партияга, бистиң кайгамчык ажылчын аңгывыска, бистиң маадырлыг күш-ажылчы чонувуска хүндүткелди илередип турары ол деп билип тур мен. Ынчангаш, меңээ эргим бо шаңналды социализм болгаш коммунизм дээш, делегейге быжыг тайбың дээш демиселге бистиң партиявыстың, социалистиг Болгарияның ролюн болгаш салыышкынын бедик-биле үнелеп турары ол деп билип тур мен.

Бистер, болгар коммунистер, бодувустуң партиявыска — революсчу партияга, интернационалчы, бүгүдени тиилээр марксисчи-ленинчи өөредигге кызыгаар чок шынчы партияга чоргаарланыр бис. Ол моон соңгаар-даа ындыг партия болур, ындыг болуп артар!

Аңгының кадыг-дошкун демиселиниң одунга бистиң партиявыс ленинчи хевирниң партиязының шынарларын дадыктырып алган. Болгар улустуң монархия-фашизмге болгаш капитализмге удур демисели ооң удуртулгазы-биле 1944 чылдың сентябрь 9-та тиилелге-биле доозулган. Сентябрьтостуң социалистиг революциязы Совет Армияның — хостакчы Армияның шиитпирлиг дузазы-биле, совет улустуң гитлержи фашизмни чылча шапкан тиилелгези-биле —бүгү кижи төрелгетенниң эң байырлыг байдалга чоокта чаа 40 чылын демдеглээни кайгамчык Тиилелге-биле тудуш холбашкан.

Эргим эштер!

Болгар улус марксизм-ленинизмниң идеяларын болгаш принциптерин тургузукчу боттуг ажыл-херектерге ам бежен чылдар иштинде боттандырып турар. Социалистиг Болгария социалистиг дем каттыжылгазының улустары-биле, бирги ээлчегде Ленинниң партиязы болгаш Төрээн чурту-биле, акы-дуңмалышкы совет улус-биле үре-түңнелдиг кады ажылдажылгага болгаш сырый харылзааларга калбаа-биле даянып турар. Бөгүн, эш Горбачев, Силерниң-биле ат салырывыс Экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың программазы база ол сорулгаларга бараан болур-дур.

Болгар коммунистер, бистиң чуртувустуң бүгү ажылчы чоннары сайзыраңгай социализмни болбаазыраңгайжыдарынга СЭКП-ниң болгаш совет улустуң чедиишкиннеринге өөрүп турарлар. СЭКП Төп Комитединиң политиктиг, идеологтуг болгаш организакчы улуг ажыл-чорудулгазы Совет Эвилелиниң моон-даа соңгаар бүгү талалыг бурунгаар хөгжүүрүнге, тайбыңга болгаш улустарның бот-боттарын билчир чорукка бүрүнү-биле туразкаттынган.

Бедик шаңнал дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинимни база катап илергейлевишаан, Болгарияның Коммунистиг партиязы, Болгар Улус Республика, бүгү болгар улус социализмниң херээ дээш, бүгү делегейге тайбыңның болгаш социал депшилгениң тиилелгези дээш демиселге кезээде Силерниң-биле кады туржурлар дээрзин силерге, силерниң нүүрүңерде бүгү совет акы-дуңмаларга бүзүредиксеп тур мен, эргим эштер.

Четтирдим!

* * *

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары Совет Эвилелиниң дээди шаңналын тывысканы-биле холбаштыр эш Т. Живковка чүректиң ханызындан байыр чедирген. СЭКП биле БКП-ның чаңгыс эвин улам ыңай быжыглаар, бүгү делегейге тайбыңның херээ дээш совет болгаш болгар улустарның акы-дуңмалышкы найыралын база бүгү талалыг кады ажылдажылгазын ханыладыр дээш партия болгаш күрүне ажыл-чорудулгазынга чаа-чаа чедиишкиннерни олар аңаа күзээннер.

[СЭТА].

Арага ишпес чорук—амыдыралдың негелдези

АМЫДЫРАЛГА БОТТАНДЫРАРЫН ДУГУРУШКАН

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын амыдыралга боттандырары-биле холбашкан сорулгаларны чугаалажыр дээн хуралга шамбалыгжылар чыглып келген. Ажыл хүнүнүң соонда, кежээкиниң сес шакта, Культура бажыңының олуттарын чон долдур ээлепкен.

Суурнуң чурттакчыларының нити хуралын Шамбалыг көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы А. С. Догур-оол ажыткаш, Кызыл районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы К. Д. Монгушка сөс берген.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер дугайында документилериниң ужур-дузазының дугайын ол эгезинде чугаалааш, ону амыдыралга боттандырар талазы-биле шамбалыгжылар, совхозтуң парткому, профком болгаш хөй-нити организациялары кандыг хемчеглер ап чорударыл деп айтырыгже кичээнгейни угландырган. Арагалаашкын болгаш алкоголизм сөөлгү чылдарда шыңгыы дүвүрелди болдуруп турарын доктаалда айытканын чыылганнарга ол чугаалаан. Ам арагалаар чорук-биле демисел шиитпирлиг-биле күштелгениң, арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаарының эргежок чугулазын амыдырал боду-ла негеп келгенин хуралдың киржикчилери чугаалап турганнар. Партия бо айтырыгны политиктиг чугула социал сорулга кылдыр көрүп турар. Арагалаар, аңаа сундулуг чоруктуң бүдүрүлгеге, хамаатыларның амыдырал-чуртталгазынга кайы хире улуг когарал чедирип турары «Шамбалыг» совхозтуң бодунуң ажыл-ижинден илдең. Прогул кылыр, ажыл шагы үзер чоруктар, бүдүрүкчүлүг эвес ажыл — база-ла арагаже сундулуг кижилерниң талазындан болуп турган. Арага-биле холбашкаш, күрүнениң машина-техниказын аңдарып, озал-ондак болдурган таварылгалар турганын ол чугаалаан. Машина-техниканы ажыглалдан үндүрүп каары — күрүнеге когарал. Транспорт озал-ондаандан амы-тынындан чарылган чоруктар бар. Аар, сагыш-сетклиди аарышкылыг кылдыр өйүп келир бо таварылганы суурнуң чонунга база катап сагындырары артык эвес болган. Уруг-дарыын кады азырап, аяк шайын кады ижип олурган эң чоок эргим эжин амы-тынындан бир кижи чарып каан... уруглар өскүс арткан. Ол — арагаже сундуккан кижиниң үүлгедии-дир. «Өг-бүле бо хире чаагай үеде бүдүн-бүрүн, өөрүшкү-маңнайлыг чүге чурттап болбас турганыл!» деп айтырган болза, залда олурган кижилерниң харызы чаңгыс болуру билдингир.

Шамбалыг суурнуң чурттакчылары үш чыл бурунгаар Культура бажыңынга шак-ла мынчаар чыглып келгеш, суурнуң магазининге ээзиртир суксун сатпазын дугурушкаш, чаңгыс үн-биле доктаал хүлээп алган. Ындыг турбуже, арага садып алыры-биле Балгазынче, Бай-Хаакче, Кызыл хоорайже хаптар кижилер көстүп келген. Хуралга ону ам болдурбазының талазы-биле шыңгыы чугаа болган.

Ажылдан хостуг үени бажың ажылынга ажыглаар, уруг-дарыг кижизидилгезинче улуг кичээнгей угландырар айтырыг хуралга чугула черни ээлээн. Көдээ Советтиң девискээринде чоннуң хууда дузалал ажыл-агыйы эки хөгжүп турар деп дорт чугаалап болур. Суурнуң херээженнер чөвүлели өреге бүрүзү огородтуг болурун чедип алыр хемчеглерни ап чорудуп турар. Огород тарып өстүреринге, дузалал ажыл-агыйы тударынга суурнуң чонунуң сонуургалы бедээн, республиканың аъш-чем программазын боттандырарынга суурнуң чонунуң кириштирип турар улуг-хуузу бар. Бажың ажылынга чүткүл, сонуургал, аңаа үени чөп ажыглаар деп чүвени чамдык өг-бүлелер эки билип турар. Оларның үлегерин чамдык өг-бүлелер эдерер апаар.

Хуралга санал бергеннер арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел — бүгү улустуң херээ болганда, ол талазы-биле четпестерни чайладырын, арагага сундулуг кижилер-биле демиселди суурунга күштелдирерин чугаалап турган.

Суурнуң хоочун чурттакчызы пенсионер Д. Куулар сөс алгаш, арагалаашкынга удур партия, чазактың ап чорудуп турар хемчеглерин изиг-биле деткип турарын чугаалааш, мынча дээн: «Күрүне биле кижилерниң хууда амыдырал-чуртталгазы тудуш болгай. Арагаже сундулуг кижилер күрүнеге-даа, өг-бүлеге-даа когаралды чедирип турарын билир бис. Арага-биле «өңнүктешкен» кижи—эки чүге-даа четпес. Ооң-биле демиселди күштелдиргени — кончуг-ла чөптүг, чүүлдүг-дүр. Багай бо чаңчылдың когун үзүп алыр болзувусса, ажылывыстың бүдүрүкчүлүү бедиир, совхозувустуң экономиказы-даа улам быжыгар, а бистиң амыдырал-чуртталгавыс улам байыыр. Ол—чүгле кижи бүрүзүнүң бодундан хамааржыр. Чугула бо ажыл эгелээн. Партия, чазактың салган сорулгазын совет чон боттандырып шыдаар-даа».

Совхозтуң тракторизи И. Сандан-оол саналынга арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер дугайында хемчеглерниң амыдыралда боттанып, эге базымны кылып эгелээнин кончуг чүүлдүг деп демдеглээн. Хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, кем-херек үүлгедир, брак кылыр чоруктарның арагалаашкындан үнүп турарын чугаалаан. Арагалаар чорук-биле демисел чорударынга эш хуу суду чугула черни ээлээр турбуже, суурга ооң ажылы чок турганын кончуг четпес деп чөптүг шүгүмчүлээн. Суурда хамаатыларның хууда инектериниң кадарчызы Ш. Монгуш үстүнде эштерниң саналдарында чүүлдерни деткивишаан, арагалаашкын оорлаар чорукка чедирип турарын чугаалаан. Чамдык аныяктар чамдык улуг кижилерниң оптуг-кажар чоруунга алзып, оларга көгүттүрүп, арага кудуп бээрге, ону ижип, оор херек кыла бээр чоруктар бар дээрзин ол чугаалаан.

«Шамбалыг» совхоз кожазы «Тиилелге» совхоз-биле чарыштыг. «Шамбалыг» совхозтуң директору П. С. Кара-Сал ол дугайын чугаалап тура, «Бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг суур» дээш социалистиг чарышты калбартып, шамбалыгжыларның аңаа Кур-Чер суурнуң чурттакчыларын кыйгырар деп шиитпирлеп алганын чугаалаан. Күш-ажылдың бүдүрүлге сагылга-чурумун быжыглаарынче угланган хемчеглер алдынып турза-даа, ол талазы-биле четпестер ам-даа бар. Директор ону тодаргай чижектерге көргүскен. Ылаңгыя тудугжуларның талазындан ындыг четпестер бар. Күрүне планын күүседири — хоойлу. Совхоз чартык чылда сүт бүдүрер планын күүседипкен, сорулга — эът, дүк планын боттандырары. Ынчангаш ажылдың участок бүрүзүнге күш-ажылдың быжыг сагылга-чуруму негеттинер дээрзин ол чугаалаан.

Суурда эмнелге пунктузунуң фельдшери М. Даваа чыылганнарга араганың хоразының дугайын чугаалап берген.

Суурда хуузунда инектиг өг-бүлелер хөй. Хуралдың киржикчилери сүттүң ажыглалының дугайында база чугаалашкан. Бир-тээ, сүт арагазын бүдүрерин соксаткан болганда, продуктулар кылганындан артыкшылдыг сүттү канчаарыл деп айтырыгны чон сонуургаан. Ол айтырыгга харыы чаңгыс болган: амыдыралга ажыглалдан артыкшылдыг сүттү совхозтуң фермазынга дужаар— шиитпир ындыг болган. Совхозтуң дирекциязы ол саналды чүүлдүгзүнүп хүлээп алгаш, чондан сүт хүлээп алырын организастаарын аазаан.

Шамбалыг суурнуң чурттакчыларының нити хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. С. Бойду киржип, чүве чугаалаан.

В. КУУЛАР,
«Шынның» корр.

Комсомол амыдыралы

АНЫЯКТАРНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЭЭ

Бистиң районда комсомолчу-аныяктарның 12 коллективтерин тургускан. Оларның хөй кезии кодээ ажыл-агыйда. Фермаларда комсомолчу-аныяктарның беш коллективтери ажылдап турар. Аныяк саанчылар, механизаторлар, тудугжулар, садыгжылар чарышка идепкейлиг киржип турар. Бо хүннерде күш-ажылчы маргылдааның кол кыйгырыы—«Партияның XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада».

Май 1-ге чедир күрүнеге сүт садарының планын «Совет Тыва» совхоз 91,7 хуу күүсеткен. Партияның XXV съездизи аттыг, «Бурунгаар» совхозтар планын чедиишкиннiг боттандырып, сүт садарының планын база ажыр күүседип турар. Бо талазы-биле комсомолчу-аныяктар коллективтериниң киирип турар үлүү эзээш эвес.

ВЛКСМ райкомунуң бюрозу «Ленинчи орук» совхозта комсомолчу-аныяктарның Мерген сүт-бараан фермазының эгелээшкинин деткээн, сөзүнге ээ болуп, аныяк саанчылар планын үргүлчү ажыр күүседип келген. Июль 27-де, аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага эртер Бүгү-делегей фестивалының ажыттынар хүнүнде, бо аныяктар коллективинде беш чыл планын доозуптар арга тургустунган. Бригадир Н. Блинова, комсомол бөлүүнүң удуртукчузу Е. Саак саанчыларның күш-ажылчы идепкейин көдүрер, ажылды организастаар херекке үлүүн киирип турарлар. «Мал ажылы—шалыпчы фронт» деп кыйгырыгның адаа-биле ажылдап келгеннер ам мурнакчыларның одуруунда кирген. Бедик күш-ажылчы көргүзүглерни чедип алганы дээш ферма коллективинге Тываның комсомол шаңналын тывыскан.

Күрүнеге садар сүттүң 80 хуузу бирги» сорттуң болуп турар. В. Найдан, А. Сыгыртаа, Т. Даржаа, эр саанчы О. Оглукпан он неделя түңнелиниң чарышка тиилекчи болганнар. Оларның кайызы-даа 600 ажыг литр сүттү сагган. Цех организациязының секретары Г. Дулзүккей өскелерге үлегер көргүзүп, хүн нормазын ажыр күүседип турар.

Мал ажылынче аныяктарны хаара тударынче, оларга ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче комсомол комитеттери кичээнгей салып турар. Фермаларда коллективтерден аңгыда, хойжуларның, аңчыларның бригадаларын, звеноларын тургузарын өөренип көрүп турар бис.

Каа-Хем райпозунуң магазининде комсомолчу-аныяктар коллективи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты чаалап алган. Бригадир А. Кузьмина, комсомол бөлүүнүң удуртукчузу Н. Бочкарева аныяктарның күш-ажылчы кижизидилгезиниң айтырыын чогумчалыг шиитпирлеп, садыглаашкын культуразын бедидерин чедип алганнар. Универмагта (бригадири Г. Гончарова, комсомол бөлүүнүң удуртукчузу Р. Шарапова) коллектив база бараан саарылгазының планын ажыр күүседип турар.

Чуртталга-коммунал ажылагыйында комсомолчу-аныяктарның № 4 бригадазының ажылы база эки. Аныяк мурнакчылар күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыктырган. «Бурунгаар», «Бүрен», «Совет Тыва» совхозтарда комсомолчу-аныяктарның трактор-хову звеноларының ажылы экижип турар.

«Мергежилиниң тергиини» деп конкурсту квартал санында түңнеп турар бис. Дааранылга цегиниң дааранықчызы Г. Гапова планын 113 хуу күүсеткеш, чарышка тиилекчи болган. Саанчылардан тиилекчи болган О. Кенсанны партия кежигүнүнге, В. Санданны партия кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган. Механизаторлар арразында чарышка «Ленинчи орук» совхозта В. Адыя тергиидээн. Районнуң аныяктарын төлээлеп, саанчы В. Сандан биле механизатор В. Адыя аныяктарның болгаш студентилерниң Бүгү-делегей фестивалынга киржирлер. Тудугжулардан «Тыва кодээ тудуг» трестиң № 959 КМК-зында бызаңчы Н. Сакурин тиилекчи болган. «Совет Тыва» совхозтуң хойжузу О. Монгуш, аңчы Ф. Потылицын олар шилип алган мергежилинге хандыкшылдыын көргүзүп, планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келгеннер. Олар база «Мергежилиниң тергиини» деп атка төлептиг болганнар. Бо чарыш аныяк ажылчыннарның мергежилин бедидеринге кончуг улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Комсомол райкому, комитеттер дайынның, күш-ажылдың хоочуннары-биле, бүдүрүлгениң мурнакчылары-биле ужуражылгаларны организастап турар. Аныяк ажылчыннарны ажылга хүлээп алырын байырлыг байдалга эрттирерин чамдык организациялар чедип алган. Комсомол организациялары комсомолчу-аныяктар коллективтериниң арасында социалистиг чарышты организастаарын экижидер сорулгалыг. Хүлээлгелерни, социалистиг чарыштың негелделерин ажыл-деп кылырда, ажылдың байдалын, ажылчыннарның мергежилин барымдаалап турар бис. Аңгы-аңгы категорияның ажылчыннарының арасында чарышты бөлүктеп түңнеп турар. Оларның ажылынга дүүштүр, шаңнап-мактаар аргаларны чаартып, эчис көргүзүглер дээш аныяктарның сонуургалын көдүрер талазы-биле хемчеглер алдынып турар.

Ынчалза-даа комсомол организациялары ам-даа чарышты үезинде түңнээринче сагыш салбайн, күш-ажылдың сагылга-чурумун, корум-чурумну быжыглаарының айтырыын чарыш-биле холбавайн, ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин чедип албайн турар. Чарыштың көскүзүн чедип ап, кижизидикчи ролюн күштелдирери бистен негеттинип турар.

Партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш комсомолчу-аныяктар коллективтери бедиткен хүлээлгелерни алган. Он бирги беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш олар моон-даа соңгаар улам кызымаккай ажылдаарлар. Күш-ажыл кижизидилгезиниң айтырыгларын чогумчалыг шиитпирлээр херекке районнуң мурнакчы комсомолчулары болгаш аныяктары төлептиг үлүүн киирерлер.

С. ТАС-ООЛ,
ВЛКСМ Каа-Хем райкомунуң бирги секретары.

Көскү агитация көрүлдези чоруп тур

ХӨЙГЕ ЧЕДИНГИР КЫЛДЫР

Өвүр районнуң СЭКП райкомунуң бажыңының баарында хүндүлел самбыразын чараштыр дерип кылган. Ында хүннүң маадырларын, чарыштың тиилекчилерин адап көргүскен. Оларның аттары бо: квартал планын 109,2 хуу күүсеткен Сельхозтехниканың чолаачызы Анатолий Ховалыг, көрүкчүлер болгаш орулга киирер база сеансылар планын ажыр күүсеткен Солчур суурда киномеханик Демир-оол Хомушку, квартал планын 105 хуу күүсеткен районнуң хлеб быжырыкчызы Александра Салчак, хууда планныг онаалдазын 136 хуу күүсеткен районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң дааранықчызы Вера Сат, харылзаа белдириниң монтёру Даниил Оржак, «Ак-Чыраа» совхозтуң механизатору Сүгежик Монгуш, септелге-тудуг участогунуң тудугжузу Роман Семис-оол, эмчи сестразы Зоя Маадыр-оол. Күш-ажылчы алдар тугун хүн нормазын доктаамал 120—130 хуу күүседип турар «Коммунизмче орук» совхозтуң чаштырар агрегаттар (удуртукчузу Чкалов Ондар) звенозунга алдар болдуруп көдүрген.

Бо бүгүнү көскү агитациядан билип ап болур. Ооң кол сорулгазы — совет кижилерниң бурунгаар хөгжүлдезинде чедиишкиннерни тода болгаш билдингир кылдыр көргүзери, амыдыралда доктаамал чаартынып турар болуушкуннарны анализтеп көөрү, ону массачонга чедирери. Көскү агитацияның дузазы-биле чон хүннүң политиктиг дозуңун, үениң маадырларын, чарыштың тиилекчилерин билип алыр база ол ышкаш партияның шиитпирлерин күүседиринче ажылчы чонну кыйгырар ужурлуг. Көскү агитацияның дээштии, ооң кижилерге салдары идеология ажылының бо чугула хевиринче партия, совет органнар, ажыл-агыйның удуртукчулары кайы хире кичээнгей салып турарындан кончуг хамааржыр. Чижээ, бо районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелин ап көрээлиңер. Мында көскү агитацияже доктаамал кичээнгейни угландырып, хана солуннарны, хуудустарны, «Чаңнык», «Шырбиил» дээн ышкаш шоодуглуг капсырылгаларны үндүрүп, аңаа чарыштың тиилекчилерин, хүннүң маадырларын хөйге көскү кылдыр чарлап, оларны мактап келген. Күш-ажылчы коллектив он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылдарының планныг онаалдаларын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүседип келген. Эрткен беш айларның планы база долузу-биле күүсеттинген. Беш чыл планын күүседириниң бүгү аргалары бар.

Эргелелдиң «Бытовик» хана солунда бүдүрүлгениң мурнакчыларын, план күүселдезиниң, социалистиг чарыштың канчаар чоруп турарын тод. көргүскен. Ол бүдүрүлгениң мурнакчылары: Т. Аппак, О. Ооржак, А. Чучай, В. Сат, М. Дулуш, З. Донгак. Ук коллективте комсомол, профэвилел бөлүктары эки деритинген. «Комсомол — Коммунистиг партияның идегелдиг дузалакчызы болгаш кур кужу» деп лозуңну чараштыр бижээш аскан. Ол бүдүрүлге черинде оон аңгыда хүндүлел, көргүзүг самбыраларын, шынар бөлүңүн, чагыкчының бөлүңүн, «уран холдар» бөлүңүн көрүштүг кылдыр дерип кылган. Ону үргүлчү чаартып турар. Неделяның пятница санында шынар хүнүн эрттирип, бүгү кылган ажылдарның шынарын хынап, ооң түңнелин үндүрүп, ону хана солунга бижип турар. Ол бүдүрүлгениң демдеглел дептеринден ушта бижилге: «Силерниң парикмахерскаяңарның мастери Т. Түлүш мээң бичии уруумнуң бажын багай таарып каан. Ол дугаайында хомудалымны эргелел баштаар черинге киирдим. Уругнуң аавазы Ч. Монгуш». «Мастер Т. Түлүштүң ажылының шынарының дугайын баштаар чер хуралга чугаалажып көрген. Мастер бодунуң буруузун миннип, моон соңгаар ажылының шынарынче сагыш салырын аазаан» деп бижимелди ооң адаанда кылган. Бо болгаш өске-даа чижектер амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде кижизидилге ажылынче, кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче, көскү агитацияның ролюн бедидеринче кичээнгейни угландырып турар деп чүвени херечилеп турар.

Ол бүдүрүлгениң партия, профэвилел организациялары продукцияны көвүдедир, шынарын экижидер, бот-үнезин чиигедириниң айтырыгларынче кичээнгейни улгаттырып, күш-ажылдың сагылга-чурумун улам экижидер сорулганы салып ажылдап турар. Кижилерниң канчаар ажылдап турарын, социалистиг чарыштың түңнелдерин самбыраларда, булуңнарда, хана парлалгазында бижип, хөйге көскү кылдыр аскан.

Ынчалза-даа ол районда көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлери чедир ажыглаттынмайн турар, ооң кижизидикчи утка-шынары, дээштиг чавыс болуп турар. Дыка хөй таварылгаларда көргүзүг, хүндүлел самбыралары, социалистиг чарыштың экраннары, улусчу контрольдуң стендизи долдуртунмайн турар таварылгалар көскү агитацияның ажылында бар четпестерни херечилеп турар. Ажыл шагы үзер, арагалаар, ажылдап турар коллективиниң адын баксырадыр, чалгаа, шүшпең кижилерни сойгалап көргүзер көскү агитацияның «Чаңнык», «Шырбиил», «Дувүренчиг медээ» дээн ышкаш хевирлери ыракта чедир ажыглаттынмайн турар.

Чижээ, район төвүнден ырак эвесте, Торгалыг суурже баар орук аксында орук септелге-тудуг база КМК-6 деп бүдүрүлге черлери бар. Бо организацияларда кижилерни хей-аът киирип, кичээнгейни хаара тудупку дег чаңгыс лозуң, стенд-даа чок, хөөнзүргей-ле чүве, чүгле «кырый берген», саргарып калган плакаттар тургулаар. Ол бүдүрүлге черлериниң кайызында-даа көргүзүг, хүндүлел самбыралары кажангы олчаан долдуртунмаан, шаарары берген, бо чоокта аңаа кижи холу дээп көрбээн, бүгү өң-чүзүнүн оскунупкан, элей берген. Бир сактырга кожа турар ол ийи организация көскү агитацияны кым кончуг кошкак организастап шыдаар эвес дээш маргышкан-даа чүве дег.

Уран чүүлдүң бир янзы хевири болур көскү агитацияның стили болгаш «дылы» бир онзагай. Көскү агитация үениң негелдезинге дүүштүр үргүлчү чаартынар ужурлуг. Бистиң бо хүннеривисте көскү агитацияның ролю улам улгаткан. Партия аңаа чоннуң кижизидикчизи болгаш политиктиг агитатору болур харысалгалыг үлүгнү онааган. Ынчангаш чер-черлерде партия организациялары көскү агитацияже улуг кичээнгейни салыр ужурлуг.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел-бүгү улустуң херээ

НЕГЕЛДЕНИ ШЫҢГЫЫРАДЫР

СЭКП Төп Комитединиң апрель (1985 ч.) Пленуму күрүнениң, хөй-ниитиниң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун улам быжыглаарынче, аңаа үндезилээш социалистиг өнчү-хөреңгиниң кадагалалын экижидеринче, күрүне мурнунга планныг онаалдаларның долу күүселдезин чедип алырынче сагыш салырын чугулалаан. Бо талазы-биле кандыг дээштиг хемчеглер алырын СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-ажылдың социалистиг корум-чурумун быжыглаар ажылды экижидер дугайында» доктаалында, ССРЭ-ниң күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлузунда тодаргай айыткан.

Бо негелделерге дүүштүр ажылды канчаар организастап турарын районнуң «Суггат» бүдүрүлге каттыжыышкынының ажыл-чорудулгазының чижээнден көрүп болур. Маңаа бир-ле дугаарында коллективте социалистиг өнчү-хөреңгини кадагалаар, ону үреп, тонаар кижилерни торгаар талазы-биле ажыл ам-даа четпес тургустунганын айтыр апаар. Машина-техниканың артык кезектериниң кадагалалы, оларның учёт-отчёду сандаргай. Мооң уламындан коллективте техниканы чогуур хуусаалаарынга чедир ажыглавас, янзы-бүрү чылдагааннардан оларның үрелир, октаттынар чоруктары бар. Чижээлээрге, тракторист А. Сарыглар бодунуң буруузу-биле Т-150 маркалыг тракторну доңурган. Ындыг турбуже «Суггат» бүдүрүлге каттыжыышкыны бүдүрүлгеге ооң чедирген когаралын санап көрбээн, ону септээринге херегләэн артык кезектерниң өртээн буруулуг кижиден тырттырбаан. Кылган ажылдарның өртек-үнезин улгаттырган меге документилер тургузар, ажыл шагын үскен кижилерни чажырар, улуг чылдагаан чок черге администрацияның чөпшээрели-биле хөй шөлээ бээр таварылгалар бар. Чижээлээрге, кол механик Н. Хертек чолаачы К. Ооржактың адынга 24 рубльдиң ажылдарын кылган деп меге документини тургускан. А херек кырында ол хүннерде К. Ооржак кандыг-даа ажылдар кылбайн, дыштанып турганы хыналдадан илерээн. Бо таварылгада мега документини тургускан Н. Хертектен ук акшаны катап тырттырган.

Коллективтиң удуртукчуларында боттарының ажылагыйжы эвес чоруун чажырар сорулга-биле күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн таварылгаларны ыыттавайн эрттирип каар чүүлдер бар. «Суггат» бүдүрүлге каттыжыышкынында даңзы ёзугаар 131 ажылчын санаттынып турар. Эрткен чылын оларның ажылга келбээни 17, чылдагаан чок черге ажыл шагын үскени 0,7 хуу азы 228 кижи-хүнү, билдинмес чылдагааннар-биле ажыл шагының чидирии 5,5 хуу болган. Сөөлгү сан-түң херек кырында санаттынмаан прогулга хамааржыр-дыр. Ынчангаш мурнунда чыл-биле деңнээрге херек кырында демдеглеттинген прогулдар 50 хүнге кызырылза-даа, ажыл шагының чидирии бир хүнге өскен. Коллективтиң удуртукчулары ажыл шагын чөптүг ажыглавас таварылгалар-биле эптежип, күш-ажылдың сагылга-чурумунда хажыдыышкыннарны көрбээчеңнеп эрттирип турары илдең-дир. Үстүнде адааныбас чолаачы К. Ооржактың, В. Речкинниң, тракторист Б. Б. Ооржактың үскен хүннерин администрацияның сагыштыы-биле чажырганы хыналдадан илерээн. Удуртукчуларның талазындан корум-чурум үрекчилерин мынчаар «камгалап» турда күш-ажылдың сагылга-чурумун чогуур деңнелге тудары берге деп чүве билдингир.

Мурнунда чылга деңнээрге эрткен чылын болгаш бо чылдың эрткен айларында ээриктер сергедир черге кирген кижилерниң саны 20 турганындан 28 чедир өскен. Бо байдал бо хире дүвүредиг турда, «Суггат» бүдүрүлге каттыжыышкынының администрациязы-даа, хөй-ниити организациялары-даа ээриктер сергедир черге кирген кижилерниң хемчээн алган чаңгыс-даа хурал эрттирбээн. Чоокта чаа СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар хемчеглер дугайында» доктаалы үнген болгай. Ында арагалаашкынга удур демиселди күштелдирерин бир-ле дугаарында коммунистерден, ажыл-агый удуртукчуларындан шыңгыы негээрин айыткан. Ол доктаалда арагалаар чорук-биле эптежип турар, ооң-биле демиселди чорутпас удуртукчуларны ажылындан хостаарынга чедир хемчег алырын көрген. Оон аңгыда өске-даа доктаалдарның шиитпирлерин боттарының ажылынга удуртулга болдуруп ажылдаары коллективтиң кежигүннеринден негеттинип келген.

В. ОРЛОВА,
Барын-Хемчик районнуң прокурорунуң оралакчызы.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИР БИС

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер дугайында документилери-биле кодээниң ажылчылары бистер база улуг сонуургал-биле таныжып, чүүлдүгзүнүп хүлээп алдывыс. Ол чугула документилерде айыткан хемчеглерни боттандырары-биле ылаңгыя херээженнер чөвүлелдери агитквартираларны дамчыштыр чүнү кылырын тодарадып ап турар.

«Кара-Хөл» совхозта «Хаяа» агитквартираның чурттакчылары хөй-ниитиниң, күш-ажылдың быжыг сагылга-чуруму дээрге-ле кижизидилгениң кол өзээ болурун эки билир. Кижи бүрүзү онаашкан ажылынга, ажы-төлүнүң кижизидилгези дээш харыысалгалыг болурун чедип алыры-биле лекция, беседаларны бо хүннерде партияның айтыышкыннарынга дүүштүр чорудуп турар.

Өөреникчилер ортузунга корум-чурумну улам быжыглаар дээш дөрт кижи составтыг милицияның аныяк өңнүктериниң отрядын тургускан. Ол ажылды чорударын З. Допур-оол, өске-даа башкылар башкарып турар.

Кижиниң чаагай чоруу дээш партия болгаш чазак бо хире улуг сагыш салып турда кижи бүрүзү бодунуң ниитилелге туружун шугдүнүп көөр апаар. Ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас, арагалап, өскелерниң артынга хөлегеленип, маңгыстылчак ёзу-биле амыдырап чоруур ийи-чаңгыс кижилер-биле шыңгыы демисежир бис. Херээженнер чөвүлелиниң агитквартиралар арасында организастаан социалистиг чарыжының ужур-дузазы улгадып турар. Бисте ол чарыштың бир кол негелдези — хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржири, чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга, уруглар кижизидилгези дээш шыңгыы харыысалгалыг болуру.

Бистиң агитквартираның чурттакчылары ол талазы-биле чамдык арга-дуржулганы мөөңнеп ап, эрткен чылдарда-даа, бо чылдың бирги кварталында-даа ук чарышка бирги черлерни ээлеп келген.

Ылаңгыя эрткен чылын совхозка 43 тонна мал чемин белеткеп бердивис. Күрүнеге эът, сүт, дүк дужаарының планнарын күүседиринге үлүүвүстү киириштирдивис. Агитквартиралар арасында делгелгелерге, маргылдааларга шаңналдыг черлерни бистиң агитквартира ээлеп турган. Бо ажылдарны моон-даа соңгаар идепкейжидери көрдүнген.

Х. Адыг-оол, К. Кара-оол, С. Иванов, Х. Айылдаа, Х. Каштаңмай олар ышкаш уруг-дарыының кижизидилгези дээш сагыш салып чоруур, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг эштер бисте бар. Өске-даа активчилерге даянгаш, агитквартирага кижилер-биле ажылды хүн бүрү чорудуп, ооң дээштиин бедидер сорулга салдынган.

С. КААДЫР.
Бай-Тайга район.

Дааранықчы болур дээн күзелин Оксана чедип алган. Республиканың Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң өөредилге-бүдүрүлге комбинадынга дааранықчының мергежилин чедип алгаш, күш-ажылчы эге базымын ол Мөңгүн-Тайга районнуң амыдырал хандырылга комбинадынга эгелээн. Дааранықчылаа-ла Оксана Борбак-оол үр болбаан, ындыг-даа болза «ажылы эки» диртип мактадып турар.

ЧУРУКТА: дааранықчы О. Борбак-оол.

В. ТАНОВТУҢ фотозу.

ЧААГАЙЖЫТТЫНГАН БОЛЗУН ДЭЭШ

Самагалдай кодээ Совединиң сессиязынга суур чаагайжыдылгазының талазы-биле айтырыгны чугаалашкан. Районнуң коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги С. Т. Чарбуу, санэпидстанцияның улуг эмчизи В. К. Чооду сессияга үстүнде айтырыг талазы-биле дыңнадыг кылган.

1985 чылда Самагалдай суурга чаагайжыдылга талазы-биле көскү ажылдар кылдынар. Суурнуң Механизация болгаш Комсомольская кудумчуларында штакетниктериниң септелгезин чорудар, сес көвүрүгнү тударын көрдүнген. Суурнуң үш микрорайонунга уруглар ойнаар спорт шөлчүгештерин тудары планнаттынган. Суурну улам ногаанжыдар болдурары-биле ооң кудумчуларынга тарымал үнүштерни олуртур. Суур чаагайжыдылгазының талазы-биле кылыр ажылдар хөй. Чаагайжыдылгага көрдүнген акша-хөреңгини долу шиңгээдип алыры-биле чугула бо ажылга коллектив, өг-бүле бүрүзү киржип, төлептиг үлүүн киириштирер ужурлуг. Депутаттар ол айтырыгны база чугаалажып, ол талазы-биле кылыр ажылдарын тодараткан.

М. ТИРЧИН.
Тес-Хем район.

Порошок металлургиязы—камналганың чугула курлавыры

НАВОИНИҢ МЕТАЛЛУРГТАРЫНЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫ

УЗБЕК ССР. Навоиниң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг даг-металлургия комбинады машиналар кезектериниң ажылдаар курлавырларын хөй катап улгаттырган. Ол дээрге, демир кезектерни болгаш белдирлерни быжыглаарының база катап тургузарының порошоктуг аргазын бүдүрүлге черинге ажыглаанының түңнели-дир.

Комбинат республикага ындыг арганы ажыглап эгелээн баштайгы бүдүрүлгелерниң бирээзи. Ону ажыглаарының чугулазын амыдырал боду негеп келген: механизмнериниң кезектери болгаш белдирлери изиг черлерге болгаш даг ажылдарынга онза дүргең элээр болган. Киевтиң, Минскиниң болгаш өске-даа хоорайларның бүдүрүлгелеринге кезектерни катап тургузар болгаш быжыглаар ажылдарга порошок металлургиязын ажыглаар талазы-биле чыгдынган дуржулганы навоижилер улам-на байыдып, сайзыратканнар. Олар плазмотронну сайзыраңгайжыткан, дерилгени ол-ла черинге, чамдыкта харын белдирни машинадан ужулбайн-даа септеп шыдаар биче хемчээлдиг газ-чалбыыш аппаратуразын боттары чогаадып кылганнар.

Бөгүн ында 120 янзы аттыг белдирлерни болгаш кезектерни катап тургузуп турар. Беш чыл эгезинден бээр порошок металлургиязы комбинатка бедик шынарлыг 22 муң тонна металлды камнап алыр арганы берген. Чүгле металл чарыгдаарын кызырарының болгаш септелгени кылырда ажылды шапкынчыдарының аргазы-биле Навоиниң комбинады чылда-ла 2 млн. рубль ажыкты ап турар.

ЧУРУКТА: Киевтиң политехниктиг институдунуң порошок металлургиязының кафедразының аспирантызы Н. Вдовиченко ооң институдунга тургускан порошок удазынын бүдүрүлге шенелдезинге белеткеп тур.

В. ЗАНЬКОНУҢ фотозу.

ДЕМИСЕЛДИ ШЫҢГЫЫ ЧОРУДАР

Бистиң орук-септелге-тудуг участогунуң ажылчыннары чыглып келгеш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын таныжып, ону ханы анализтеп, ооң кижилерге чедирип турар хоразын чугаалаштывыс. Шынап-ла, арага-биле алдар чедип алган кижи кайда-даа чок. А ооң хоразын чамдыкта санап түңнээри безин берге болгулаар. Мооң мурнунда биске тудугжулар, чолаачылар, өске-даа ажылчыннар арага ижипкеш, ажылче үнмейн баар, акша алган хүннерде бөлүк-бөлүү-биле арагалааш туруптар турганывыс чажыт эвес.

Ам байдал мырыңай өске. Коллективтиң чоокта эрткен бүдүрүлге хуралынга бир ажылчынны мооң мурнунда күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, ажылды шын организастаарынга шаптыктап, коллективтиң адын баксырадып турганы дээш ажылдан үндүрер ужурга таварыштывыс. Ийи кижиге шыңгыы доңгулда онааган. Бульдозерист Василий Куулар, тракторист Григорий Монгуш, чолаачы Владимир Куулар, тракторист Виктор Серен-Доржу дээн ышкаш бистиң мооң мурнунда бо-ла ижиптер эштеривис арагалаар чоруун шуут соксатканнар. Ажыл шагы үзер чорук көскүзү-биле чок болду.

Арагалаашкынга удур доктаал күштүг болган хүнден эгелээш бистер дружинниктер ажылын катап эде тургузуп, коллектив кежигүннериниң өг-бүлелеринге барып чедип, шала чигзинчиг хире кижилер-биле тускайлаң ажылды чорудуп эгелээн бис.

Доктаалдың күүселдезин чедип алыры, амыдыралга боттандырары ындыг-ла белен эвес херек деп бодап турар бис. Ынчалза-даа кижи бүрүзүнүң арагалаашкынга удур демиселге идепкейлиг киржиринден кончуг хамааржыр. Мооң мурнунда ышкаш эжин «камгалап», ооң-биле сөөртүнчүп, «адыг дузазы» чедирип турар болза, оон чүү-даа бүтпес, ол кижиниң арагаже хандыкшыыры улам дам баар, чоорту араганың дувүнге дужуп эгелээр деп чүве кымга-даа билдинип турар. Ынчангаш бистиң күш-ажылчы коллективке арагалаашкынга удур демиселди шыңгыы чорудар бис.

М. МОНГУШ.
Өвүр район.

АМ-ДАА КҮШТЕЛДИРЕР

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын, аңаа хамаарышкан Чарлыктарны солун-сеткүүлден номчуп таныышкаш, сеткил ханып чүүлдүгзүнүп хүлээп алган мен. Ол хемчеглер ам бистиң амыдыралывыста күштүг болуп кирген.

Шыны херек, мээң бодум хуумда арага ижеринге сундугар, олче чүткүүр сеткил чок. Арагалаар чоруктуң ажылчышке, амыдырал-чуртталгага багай салдарлыын, хоралыын эскерип чоруур мен.

Кур-Чер — Кызыл районда улуг суурларның бирээзи. Суурнуң магазиннеринде арага сатпайн турар. Ындыг болганда, шупту чүве шыпшың болгу дег. Арагалаар чорукка удур демиселди бо хире күштелдирген турда, суурувустуң кудумчуларынга ийи-чаңгыс ээрик кижилер бо-ла көстүп келгилээр-дир. Чамдыктары мырыңай мотоцикл мунуп алгаш, дүне суурнуң ол-бо кудумчуларынга халдып тура-даа хонар. Арага сатпайн турар дээн болгай мен, олар кайыын садып ижип турарыл? Оон-моон садып ап турганы-ла ол чүве боор оң. Аңаа-ла черге чарыгдап турар бензинни кайыын ап турарыл? Суурнуң кудумчуларынга орайга дээр сыгыржып чоруп турар аныяктарның арасында өөреникчилер база бар. Ындыг болганда, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур партия, чазактың ап чорудуп турар хемчеглерин аныяктарга, өөреникчилерге калбаа-биле ам-даа чедир таныштырып, кижизидилге ажылын күштелдирери чугула.

Суурнуң дружинниктери дежурныйлаашкынче үнүп турар. Ынчалза-даа оларның ол ажылы дески эвес. Хөй-ниитиниң корум-чуруму оон база чугула хамааржыр. Дружинник хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар коллективтер бар. Дружина бүрүзү чүге ынчаар ажылдап болбас деп, чугула бо чүүлге эреңгейлээшкинден уштунары чугула деп бодал бар. Дежурныйлаашкын бүрүзү ак сеткилдиг эртип турар чүве болза, үстүнде чугаалааным ышкаш четпестер, хажыдыышкыннар турбас болгу дег.

Арагалаар чорук, шынап-ла, хөй-ниитиниң хөңнүн калдырган, ынчангаш ооң-биле демисел күштүг болуру чугаажок.

К. КАЛЫНДҮҮ.
Кызыл район.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ КОЛЛЕКТИВТЕР-БИЛЕ АЖЫЛДЫ ЭКИЖИДЕР

Хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединиң калбарткан хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле доктаамал комиссиязының «Кызыл хоорайның бүдүрүлгелеринде болгаш организацияларында күш-культураның болгаш спорттуң байдалының дугайында» айтырыгны чугаалашкан хуралының доктаалы танышкан. Ук доктаалды күүседири-биле күш-ажылчы коллективтер-биле ажылды экижидер, хоорайда бар спорт шөлдерин, спорт залдарны, стадионнарны ажыглаарын чурумчудар талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны база аңаа чугаалажып көрген.

Хуралдың ажылынга «Урожай» болгаш «Спартак» эки тура спорт ниитилелдериниң удуртукчулары, хоорайның улус өөредилге килдизиниң ажылдакчылары, школалар директорлары, күш-культура башкылары, Профтехөөредилге эргелелиниң ажылдакчылары, спорт тудугларының каттыжыышкынының директору болгаш оон-даа өске спорт ажылдакчылары киришкен.

Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы Н. Л. Верхотурова Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Доктаамал комиссиязының хуралының шиитпирин мыылганнарга номчуп, таныштырган.

Чурттакчы чон ортузунга күш-культура, кадыкшылга ажылдарының арга-методтарын улам ыңай сайзыраңгайжыдарын хандырар сорулга-биле Кызыл хооркүүскомунуң доктаамал комиссияның хуралдарынга хоорайда күш-культура-массалыг ажылдарның байдалының дугайында айтырыгларны доктаамал чугаалажып көрүп турар. Күш-ажылчы коллективтерде, школаларда, дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринде, профтехучилищелерде болгаш чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле күш-культура, кадыкшылга ажылдарын организастаары дээш хоорайның спорт комитединиң, эки тура спорт ниитилелдериниң хоорай чөвүлелдериниң ажылынга негелдени, хыналданы күштелдирерин ында айыткан. Спорт тудугларының септелгезин болгаш белеткелин чайгы, кышкы сезоннарда чогуур хуусаазында доозар; чуртталга кварталдарын, микрорайоннарны тударда спорт шөлдерин болгаш уруглар ойнаарынга шөлдерни кылырының база күш-культура, кадыкшылга ажылдарын организастаарынга көрдүнген өске-даа бөдүүн тудугларның нормаларын шыңгыы сагыыр. «Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыынга дүүштүр бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң девискээрлеринге тудар спорт тудугларын болгаш шөлдерин хооркүүскомунуң шиитпирин ёзугаар 1986 чылдың сентябрь 1-ге чедир тодараткан турарын чедип алырын Кызыл хооркүүскомга ында сүмелээн.

Хоорайның спорт ажылдакчыларының актив хуралын эки тура спорт ниитилелдериниң область чөвүлелдериниң, ВЛКСМ обкомунуң, хооркомунуң, өөредилге черлериниң, школаларның, бүдүрүлгелерниң, организацияларның киржилгези-биле июнь айда эртдирерин планнап турар дугайында Н. Л. Верхотурова чугаалаан.

Хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы Н. Б. Кувезин бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга күш-культура-кадыкшылга ажылдарын организастаарынче кичээнгейни күштелдирери, коллективтерге күш-культура болгаш спорт чөвүлелдерин тургузар болгаш оларга практиктиг дузаны көргүзери чугула дээрзин чугаалаан. Ол ышкаш ГТО нормативтерин дужаарын чурумчудар дугайында айтырыгга доктааган. Ынчангаш хоорайның спорт ажылдакчылары күш-ажылчы коллективтерге күш-культура-массалыг ажылдарны үндезини-биле экижидеринче бүгү күштү салыр. Өөредилге черлериниң, школаларның, организацияларның спорт шөлдериниң, спорт залдарының, стадионнарның септелгезин, белеткелин дарый чорудар, ажыглаарынга үргүлчү белен болдурарын чедип алыр. Хоорайда бар спорт шөлдерин, спортзалдарны, стадионнарны ажыктыг ажыглаар, оларның ажылын контрольга алыр, чурумчудар сорулга-биле ук спорт тудугларын шефтээр спорт организацияларын ында быжыглааным дыңнаткан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралынга хүлээп алган шиитпирни күүседири-биле стадионнарны, спортзалдарны, спорт шөлдерин бүдүрүлгелерниң, организацияларның коллективтери ажыглаарынга тодаргай графикти профэвилел обкомнары-биле кады таарыштыр тургускаш, ону Кызыл хоорай Совединиң күүскомунга бадылаары-биле киирер. Ажыл шагындан дашкаар болгаш дыштаныр; байырлал хүннеринде стадионнар, спорт шөлдери ээнзиревес, кижилер хостуг шагында күш-культура, спорт секцияларынга өөренип, спортчу оюннарга, маргылдааларга киришкен турарын чедип алыр дээш ажылдаар бис деп хоорайның спорт комитединиң даргазы Н. Кувезин чугаалаан.

Күш-культураның, спорттуң массалыын көдүрер, кижилерни күш-культураже хаара тудар, спорттуң баазазын быжыглаар талазы-биле хуралдың киржикчилери санал-оналдарын солчуп, чугаалашканнар.

«Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң область чөвүлелиниң даргазы В. С. Биче-оол оларнывынга хамаарышкан хоорайда 14 коллективтерде планнаттынып турар күш-культура-массалыг хемчеглерни айтып, чиик атлетикага көдээ спортчуларның баштайгы оюннары чорупт турарын демдеглээн. Ол ышкаш профэвилел обкомнары спорт организациялары-биле кады коллективтерге стадионну ажыглаарының тодаргай план-графигин тургузарын аазаан. «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилелинден профтехөөредилге эргелелиниң спорт талазы-биле инструктору С. Ооржак № 1, 4, 11 училищелерде спорт шөлдерин дерип кылыры-биле ажыл чорупт турарын чугаалаан.

Кызыл хоорайның улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи З. Ф. Борисова бодунуң саналынга хоорай школаларында чүгле үш школа күш-культура башкылары-биле четчелеттинген, артканнарында чедишпейн турар, ооң кол чылдагааны чурттаар бажың чедишпес, чогундан аныяк специалистер доктаавас, чорупт турарын айыткан. Күш-культура башкыларын чурттаар бажың-биле хандырарынче хооркүүском кичээнгей салырын дилээн. Оон аңгыда уругларның гимнастика бөлүү доктаамал кичээлдээр чер чок, берге байдалда турар деп ол чугаалаан.

Спорт тудуглар каттыжыышкынының директору С. Е. Жежиков уругларның спорт школазының гимнастика бөлүүн зал-биле хандырар арганы дилеп тывары аазаан, «Херел» спорт залды, стадионнарны септээринде бергелер таваржып турарын ол саналынга айыткан.

Н. ООРЖАК.

Россияга 1905-1907 чылдарның революциязының 80 чылынга

XX ЧҮС ЧЫЛДЫҢ ЭГЕЗИНДЕ БАШТАЙГЫ УЛУСЧУ РЕВОЛЮЦИЯ

Сезен чыл мурнунда, 1905 чылдың январь 9-та (22) Россия империязының найысылалы — Петербургтуң кудумчуларынга кызыл мыңгы хан хөлдени берген. Боттарының шыдажыр аргажок аар-берге байдалын экижидер дугайында коллективтиг дилээн хаанга дамчыдып бээри-биле императорнуң ордузунче бар чораан ажылчыннарның тайбың чыскаалын хаанның өлүрүкчү ногаандыктары боолаан. Ынчан олар хаандан өршээл-хайырлал алырының орнунга каржы-дерзии боолаашкынга таваржып, казак кымчылар-биле эттедип, соктурганнар. 4600 кижи өлүрткен болгаш балыглаткан, оларның аразында кырганнар, херээженнер, харын-даа бичии чаштар безин бар, бодунуң албатыларын дээш хаанның сагыш салышкыны болгаш хайырлалы ындыг болган. Ол хүн төөгүге «хаанныг улуг-хүнү» болуп кирген болгаш Россияга улусчу революцияның эгези болган. Ажылчы чоннарның миллион-миллион массаларын кижи көөр хөңнү чок хаанныг ёзу-чурумга удур демиселге хаара тутпушаан, революцияның шуурганы улуг чурттуң талыгыр делгемнеринге ийи чартык чыл хире үениң дургузунда диңмиттелген.

Революция чүге Россияга өөскүй бергенил?

1861 чылда крепостной эргени солаан соонда Россияның социал-экономиктиг болгаш политиктиг хөгжүлдезиниң бүгү чорудулгазы 1905—1907 чылдарның революциязының төөгүлүг чайлаш чок болурунга чедирген. Көдээ ажыл-агыйга улам-на нептереп база үлетпүрге тергиидеп турган капиталистиг бүдүрүлге харылзаалары-биле чурттуң экономиктиг болгаш политиктиг амыдыралының бүгү талаларынга хөй санныг крепостной уржуктуң артыышкыннарының аразында чидиг чөрүлдээлер чуртка тыптып келген. XX чүс чылдың эгезинде Россия капитализмниң дээди чадазы — империализмче шилчип кирген. Империализмче шилчилге удурланыышкак чорукту улам чидиглендирген.

Тараачыннарның чериниң эвээжи (бир помещиктиң ээлээн черинге деңнээрге бир тараачын өг-бүлениң чери ортумаа-биле оон 300 ажыг катап эвээш турган), ооң эрге-шөлээ чогу, ядыы-түреңгизи көдээге доктаамал социал оттуруушкунның одаа болуп, революцияның кыптыгыышкынынга салдарлыг болган. Бүгү-нийти национал хемчээлге чедир улгаткан аграр-тараачын айтырыын шиитпирлээринден барык-ла чүс миллион тараачын чоннуң салым-чолу база чурттуң социал-экономиктиг оон ыңайгы хөгжүлдези улуу-биле хамаарыр ужурлуг турган.

Ооң-биле чергелештир империализм күш-ажыл биле капиталдың аразынга, пролетариат биле буржуазияның аразынга чөрүлдээлерни эң ындыы хемчээлинге чедир чидиглендирген. 12—14 шактыг аар-берге хилинчектиг ажыл хүнү, аргажок эвээш ажыл төлевири, күш-ажылдың болгаш амыдырал-чуртталганың човаланныг байдалы, профессионал организацияларның чогу ажылчыннарның кадыг-берге үүргези, салым-чолу боор турган. Ажылчын айтырыы шиитпирлээри база-ла эң эргежок чугула боор келген.

Россияга социал дарлал-биле национал дарлал сырый холбашкан турган. Чүс ажыг нациялар болгаш бичии улустар чурттап турган Россия империязының бүдүн-бүдүн районнарын хаанныг чазак ёзулуг колония база чартык колония болдуруп, биче нация улустарны чүгле тус черниң бодунуң мөлчүкчүлери эвес, харын база орус дүжүметтер, помещиктер болгаш капиталистер кадыг-дошкуну-биле мөлчүп чораан нар.

Крепостной чоруктуң артыышкыннарының эң ханы илергейлели политиктиг эрге-шөлээ чок чоруктуң болгаш каргыс шагдаалырның кара туразында аажылалының илчирбези-биле бүгү Россияны хүлүп, бектээн хаанныг чазак болган. Ол чазак кандыг-даа чөпшээрежилге кылырын күзевейн келген, ажылчы чоннарның массазын кадыг-дошкуну-биле дарлаарының политиказын чорудуп, бир нацияны өскезинге удурланыштыр ыдалап, бичии-ле сезиниг болган кижилерни карабажыңче киир октап, хилинчектиг аар-берге ажылче чорудуп база шөлүп турган. Чүгле ёзулуг демократтыг революция хаан чазакты дүжүрер, тараачыннарга черни бээр, ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин бедидер, оларга политиктиг эргени болгаш хосталганы бээр ужурлуг турган.

Дарлакчыларга удур туржур болгаш хаан чазакка, помещиктерге база буржуазияга удур шиитпирлиг, хажык чок демиселди чорудуп шыдаар ындыг социал күш Россияга бар апарган. Ол күш болза тараачыннар-биле эвилел болуп алгаш, тараачын массаларны, хоорайларның ажылчы чоннарының ортумак кезектерин, чурттуң бүгү нацияларын болгаш бичии улустарын удуртпушаан, демисежип хөделип турган ажылчын аңгы-дыр.

Россияга революстуг чорудулганың кол тепкиижи ажылчын аңгының ажыл соксадыр шимчээшкини турган. Ажыл соксадыышкынының үезинде ажылчыннар экономиктиг болгаш политиктиг лозуңнарны идип үндүрүп (8 шактыг ажыл хүнү, демократтыг республика, Тургузукчу хуралды чыылдырары болгаш өске-даа), ажылчыннар депутаттарның Советтерин тургускулаан. 1905 чылдың декабрьда чамдык хоорайларга — улуг үлетпүр, административтиг болгаш культура төптеринге — ажылчыннарның чепсектиг тура халыышкыннары кыптыгып үнген.

Ажылчын аңгының революстуг демиселиниң салдары-биле чуртка тараачын шимчээшкини күштелген. Тараачыннар помещиктерниң кодан чоогунуң тудугларын үрегдеп, оларның черин төрып, малын болгаш чепсек-херекселдерин хунаап ап турган. Революцияның ийи чартык чылдарында чуртка тараачыннарның 18 муң хөделиишкиннери болган.

Хоорайлар чонунуң ортумак кезектериниң (демократтыг интеллигенция, студентилер, ус-дарганнар болгаш өске-даа), а ол ышкаш солдаттарның, матростарның революстуг демиселдери эгелээн. Солдаттарның болгаш матростарның чамдык хөделиишкиннери хаан чазакка удур ажык чепсектиг тура халыышкынче шилчээн («Потемкин» броненосецке тура халыышкын, Севастопольда, Кронштадта, Свеаборгта шериг баазаларынга болгаш өске-даа черлерге тура халыышкыннар). Кулданыкчыларга удур орус ажылчыннар болгаш тараачыннар-биле кады демиселди чорудуп келген дарлаттырган национальарның болгаш бичии улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкини күштелген.

Бирги улусчу революцияның чылдарында Россияның ажылчы чоннар массазының политиктиг медерели болгаш организастыг чоруу дыка бедээн. Ажылчыннар болгаш тараачыннар боттарының эрге-чагыргазының органнарын тургускулаан. Чижээ, 1905 чылда ёзулуг улусчу эрге-чагырганың органнарын — ажылчыннар депутаттарының 50 ажыг Советтерин тургускан. Олар херек кырында ажылчын аңгының ажыл соксадыышкынныг демиселин удуртуп, бүдүрүлгени болгаш продуктуларны хуваарын контрольдаарынга идепкейлиг киржип, чепсектиг тура халыышкынны белеткээринге киржип турган. Көдээ черлерге тараачыннар комитеттери ажылдап, эрге-чагырга тараачыннарның холунче түр шилчээн черлерге бүдүн-бүдүн «тараачын республикалар» тыптып келгилээн. Солдаттар болгаш матростар боттарының Советтерин болгаш комитеттерин тургускулап алганнар.

Россияның ажылчы чоннар массазының демиселин В. И. Ленинге баштаткан марксисчи-ленинчи партия удуртуп турган. Ленинчи партия революстуг демиселдиң эртемге үндезилеттинген, тодаргай стратегиязы болгаш тактиказы-биле чепсегленген. Ооң программазы массаларның эрге-ажыктарын болгаш туре-соруун бүрүн харылап турган. Ынчангаш ажылчы чоннар партияны бодунуң баштыңчызы, организакчызы болгаш ёзулуг удуртукчузу кылдыр хүлээп көрген.

1905—1907 чылдарның революциязының аштырган чылдагааны чүл дизе, ол үеде хаанныг чазакты дүжүр октаарынга ажылчы чоннарның массаларынга күштер ам-даа дыка чедишпес турган. Ынчалзажок революцияның чылдарында чоннуң таварышкан каража-когаралы халас барбаан. Ажылчыннар боттарының материалдыг байдалын элээн экижидерин чедип алыр аргалыг болган (ажыл шагын кызырган, ажыл төлевири өскен), соңгуур чамдык эргени алган, профэвилелдерин ажык болдурары чедип алдынган. Тараачыннар крепостной эргени солаан соонда, 49 чыл дүргүзүнда төлеп кээр ужурлуг турган бодун хостаар төлевирни күш чок болдурарын чедип алган. Хаанныг чазак Күрүне думазын чыылдырар ужурга таварышкан. Ооң-биле кады эң кол чүүл — революцияның чылдарында ажылчы чоннар массазы хаанныг чазакка, помещиктерге болгаш капиталистерге удур демиселдиң канчаар-даа аажок улуг дуржулгазын чедип алганы болур. Ол дуржулганы ажылчы чоннар XX чүс чылдың кол болуушкуну болган 1917 чылда Октябрьның социалистиг Улуг революциязының белеткелиниң хүннеринде ажыглааннар.

1905—1907 чылдарның революциязы канчаар-даа аажок улуг төөгүлүг бүгү-делегей ужур-дузалыг болган. Ол революция чаа аңгының — пролетариаттың болгаш ооң авангарды — революсчу марксисчи партияның дайынчы хөделиишкининиң бир-ле дугаарында чогускен. Советтерниң нүүрүнде ёзулуг улусчу демократияның чаа хевирин революция идип үндүрген, ол болза XX чүс чылдың кол сорулгаларының бирээзи болур демиселдиң — милитаризмге, колониализмге болгаш национал дарлалга удур демиселдиң позуңу-биле чоруп келген. Ол революция делегейниң революстуг чорудулгазының хөгжүлдезинге, Чөөн чүктүң улустарының национал хосталгалыг шимчээшкининге салдарны чедирген.

Валентин ЩЕЛОХАЕВ,
төөгү эртемнериниң доктору.
[ПМА].

Совет милицияның кижилери

«НЕГЕЛДЕЛИГ КИЖИ» ДИЖИР

Ленинград хоорайда милицияның ортумак школазын 1947 чылда эки өөредилге-биле доосказ, Тываның иштики херектер шугумунга ажылдаар дужаалды холга алгаш, Виктор караа-биле көрбээни черже, ырак-узак оруkче аъттаныпкан. Ол чылдарга хамаарыштыр чугаалап олура, Виктор Фёдорович Федоров ооң амыдыралчы оруунуң Тывага канчаар эгелээнин, чонну төрелзине бергенин сагыш-сеткилиниң ханызындан чугаалаар.

Тывага ол чээрби хар чаада ажып тургаш келген. Мергежилиниң аайы-биле Кызыл хоорайга ажылдап эгелээн. Чаа ажылдап келген аныяк кижиге сагышта дег чүве кайда боор. Бергелер таваржып турган. Виктор Фёдоров аңаа тура душпээн, тура-соруk, шилип алган мергежилинге ынакшыл шаптараазыннарны ажып эртеринге идиг, күш болуп турган. Участок инспектору-даа, кеземче херек истелгези чорудар килдистиң начальниги-даа хүлээлгезин ол ак сеткилдиг күүседип келген. В. Ф. Фёдоров Иркутск хоорайга милицияның дээди школазын база доозуп алган. Хоойлу-дүрүмнү быжыы-биле камгалаар хүлээлгезин ол ак сеткилдиг күүсетпишаан, ону хажыткан чоруктар-биле шыңгыы демисежип келген. Оон аңгыда, хөй-ниитиниң корум-чурумун хажыткан ийикпе, азы кем-херек үүлгеткен кижилерни частырыын билиндирип, оларны амыдыралдың арыг оруунче катап киирер дээш чеже кижи-биле чугаалашпааан, сүме катпаан дээр. Хоойлу-дүрүм үреп, частырыг кылып чораанарның аразында «Фёдоров дарга мени дыка-ла шын сургап, сүме берди. Шыңгыы черинге шыңгыы, негелделиг-даа кижи, сагыш-сеткилден чугаалажып билир кижи» дээн чугааны дыңнап болур. Ол шынап-ла ындыг, кижилер-биле чугаалажып билир кижи.

36 чыл дээрге 3—6 чыл эвес-ле болгай. В. Ф. Фёдоровтуң ынча чыл иштинде илереткен, оттурган херектерин четчелеп, санап бижири амыр эвес дээрзи билдингир. Ынчангаш полковник Виктор Фёдорович Фёдоровтуң совет хоойлу-дүрүм камгалалынга ак сеткилдиг ажылы Күш-ажылдың Кызыл Тук орден, Ленинчи юбилейлиг медаль, «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле демдеглеттинген. Ооң хөрээн «Совет милицияның тергиини» демдек каастап чоруур.

Виктор Фёдорович ам буянныг дыштанылгада. Мергежилинге хөй чылдарда чыгдынган арга-дуржулгазын аныяктарга ол күзелдии-биле дамчыдып турар. Иштики херектер шугумунуң аныяк ажылдакчылары арга-сүме айтырып, хоочун эжинге бо-ла чеде бээр.

Х. ОНДАР.

Бистин чуртувуста ССРЭ

РОССИЯ: эгличел шугумнарга робот

Бүдүрүлгени эде тургузарын хөй удаа дүргедедиринге дузалаар техниканы Псковтуң аар электрокаңналга дериглер заводу бүдүрүп үндүрүп эгелээн. Ол дээрге — каңналга роботтары-дыр.

Псковчулар чурттуң заводтарынга бедик бүдүрүкчүлүг, ынчалзажок автоматчыттынган «кадыг» каңналга шугумнарын бүдүрүп берип келген. Кандыг-бир чаңгыс кылыгны каңнаар кылдыр ону кылып келген. Ук кылыгны бүдүрүлгеден уштур апарганда бүгү шугумну солуур ужурга таваржып турган. Чаа техниканы чогаадып кылырынга болгаш бүдүрүп үндүреринге, ону чагыкчыга чедиреринге, монтаажтаарынга, эдиктиреринге ниитизи-биле хөй үе үнүп турган.

Дүрген болгаш белени-биле эде эптептер, эгличел каңналга шугумун чогаадып тургузарынга бүдүрүлгечилерниң болгаш эртемденнерниң каттышкан күжениишкини негеттинген.

Ниити дилеп тывыышкынның түңнели Псковтуң «ТЭСО» заводунуң марказын баскан робот болган, ындыг янзылыг техника эгличел каңналга шугумнарын тургузарынга баштайгы базым болуп турар.

«Ростсельмашка» болгаш Ленинградта Киров аттыг заводка эгличел каңналга шугумнарынга ажыглаар ындыг сес модельдерни псковчулар бо чылын бүдүрүп бээр. Дон 1500 комбайннарны болгаш күчүлүг тракторларны бүдүрүп үндүреринге олар ажылдаар.

УКРАИНА: экология билиглерин — инженерлерге

Бойдус камгалалының талазы-биле Харьков областың инспекциязының чаңында машина тудуушкун, энергетика болгаш автотранспорт бүдүрүлгелерниң удуртукчу ажылдакчыларынга болгаш специалистеринге экология билиглериниң школазы баштайгы доозукчуларын үдеп чоруткан.

Агаар болгаш суг бассейннериниң арыг турар чоруун камгалаар талазы-биле хемчеглер кандыг-даа үлетпүр бүдүрүлгезиниң кол кезээ болу берген. Ол бүгү эң үре-түңнелдиг боттанган турзун дээш, бүдүрүлгелерде ол ажылды харыылап турар кижилерни тускай билиглер-биле чепсеглээр деп шиитпирлээн. Школаның дыңнакчылары Харьков хоорайның суралгыг эртемден-экологтарының лекцияларын дыңнап, Харьковта шиңгээдип нептереткен чаа дериглерни, комплекстерни, заводтарны, автоматтарны, станцияларны барып көрген нер.

Ниити күжениишкиннерниң ачызында Харьковта экологтуг байдал сөөлгү чылдарда дыка экижээн. Специалистерниң чугаазы-биле алырга, чурттуң ол улуг үлетпүр төвү Украинаның эң арыг дээн хоорайларының санында кирип турар.

БЕЛОРУССИЯ: «ярмарка» системазы

Саарылганы болгаш продукция дужаалдазын адырлар аразынга башкарар автоматчыттынган «Ярмарка» системазы чоннуң негелде-хереглелин улам хандырар талазы-биле Белоруссияның чиик үлетпүр болгаш садыг ажылдакчыларынга дузалап турар. Башкарылганың ол автоматчыттынган системазының бирги ээлчээ Минскиде ажылдап эгелээн. Келир чылдың кылыгларын бүдүрерин белеткээр талазы-биле сүмелерни БССР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң бүдүрүлгелеринге берип турар, ук сүмелерни садыг баазаларының планнарын барымдаалап ол тургузар. Сан-медээлерни хынаарынга болгаш документилерни долдурарынга үнер үе-шак болгаш күш-ажыл чарыгдалдарын компьютер чүгле ийи катап эвээжеткен эвес, а ол ярмаркага ажылдаар кижилерниң санын 70 хуу кызырган.

Башкарылганың ийиги ээлчээ чыл төнчүзүнде ажыглалга кирер, ынчан чоннуң негелде-хереглелин өөренип көөр ажылдың хөй кезиин автоматчыдарын планнап турар.

УЗБЕКИСТАН: доңга-соодукчу

Шерабадта керамика кылыглар заводу «Куза» дээр ат-биле республикада нептереңгей апарган, дойдан кылган улуг доңга-соодукчуларны түүтүүзү-биле бүдүрүп эгелээн. Аяк-сава кылыр уран-шевери-биле ында мастерлер шаандан бээр сургажып келген. 40 градус изиг турда безин ол доңга-соодукчуларга суг соок хевээр турар.

Аңаа чоннуң хереглелин өөренип көргеш, улустуң мастерлери болур алышкылар Хамро биле Тулабай Ашурбаевтерге шаандагының ол устывыжын үлетпүр үндезининче шилчидерин сүмелээн. Ол сорулга-биле заводта тускай участокту аңгылап организастаан. Бо чылын садыг четкизинче беш муң доңганы оон чорудар.

АРМЕНИЯ: электроника дузазы-биле

Бедик мергежилдиг инженерлер санын көвүдетпейн тургаш, «Армэлектромаш» каттыжыышкыны электриктиг чаа машиналарны дыка дүргени-биле бүдүрүп үндүрүп болур. Ону ынчаар чорударынга төлевилээшкинниң автоматчыткан системазы дузалаар, ону каттыжыышкынның эртемденнери болгаш инженерлери чогаадып кылган.

Ол системаны бүдүрүлгеге нептереткен чорук хөй-хөй айтырыгларны дораан-на шиитпирлептер арганы берген. Ооң уламындан ында конструкторнуң күш-ажылының бүдүрүкчүлүү бедээн, чарыгдалдар ниитизи-биле дыка кызырылган.

Каттыжыышкында эртем-техниктиг депшилгени углап, башкарар система база тургустунган. Конструкторларның төлевилеп тургузарындан эгелээш кылыгны массалыы-биле бүдүрүп үндүреринге чедир ажылдың бүгү-ле чадаларын ол ам хаара туткан. Конструкторлардан, технологтардан, бүдүрүлгечилерден чогаадыкчы бригадаларны организастаан. Оларның сорулгазы — чаа техниканы чогаадып тургузары, технологтуг чорудулгаларны сайзыраңгайжыдары.

[СЭТА-ның корреспондентилериниң дыңнадыгларындан].

Юристиң тайылбыры

ЧУРТТАЛГА БАЖЫҢНАРЫНГА ХАМААРЫШТЫР

1984 чылдың январь 1-ден эгелеп РСФСР-ниң Чуртталга кодекизи күштүг апарган. Аңаа хамаарышкан маргылдаалыг айтырыгларлыг чагаалар редакцияга кээп турар.

Номчукчуларның айтырыгларынга хамаарыштыр юридиктиг эртемнерниң кандидады В. М. Жарковтуң тайылбырын парладывыс.

— Бистиң чурттап турар хөй каът бажыңывысты ооң бүгү квартираларын эде кылбышаан, капитал септелге кылырын чарлаан. Аңаа хамаарыштыр бистиң эргелеривис кандыгыл?

— Ук чуртталга бажыңын канчаар эде кылырын ооң квартира бүрүзүнге хамаарыштыр көөр апаар. РСФСР-ниң Чуртталга кодекизиниң 83 чүүлүн ёзугаар капитал септелге соонда квартираның шөлү улгадыр болгаш ол өг-бүлеге артыкшылдыг шөл тыптыр болза, ол өг-бүлеге септелге эгелээриниң мурнунда-ла чаагайжыды туттунган өске бажыңны бээр ужурлуг. Ынчаарга квартираның хемчээли хевээр артар азы элээн бичилей бээр болза, ооң ээзи бодунуң күзээнин ёзугаар чаа бажыңны ап, азы ол эрги бажыңынга катап көжүп кээп болур. Ынчаарга бо таварылгада чаа бажыңны ол септелге эгелээриниң мурнунда, а эрги бажыңын септелге соонда негээр эргелиг.

— Чаа микрорайон тудар апаргаш, бистиң кудумчувуста бажыңнарны бузар дээн. Хуу бажыңнарын бузар апарган чурттакчылар кандыг эргелерлигил?

— Хуу бажыңнарны бузар апарганда оларның ээлеринге, өг-бүлелериниң кежигүннеринге бажың бээр ужурлуг. Бузар тудугларның өртээн оларның ээлеринге төлеп берип база болур, азы олар тудуг материалдарын боттары ажыглаар эргелиг.

Бузар дээн тудугларның ээлериниң негелдезин ёзугаар оларны чаа черже көжүргеш, катап тудуп берип болур. Бо таварылгада ийи кол негелде бар. Бирээде, тус черде хуу тудуг кылыр шөлдү чөпшээреп берип турар болза, ийиде, көжүрер хуу тудугнуң байдалы көжүртүнүп болур болза.

— Ам артык чуртталга шөлүн хавырбас апарган деп дыңнаан мен. А бир эвес ол ажылдавайн ажык-кончаа алырының аргазы апарза, ынчаарда канчаарыл?

— ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Чуртталга хоойлузунуң үндезиннери база РСФСР-ниң Чуртталга кодекизи артык чуртталга шөлүн хавырбазын ниити чурум кылдыр көрүп турар. Ынчалзажок РСФСР-ниң Чуртталга кодекизиниң 79 чүүлүн ёзугаар бажың ээзи артык шөлүн ажык-кончаа алырынга ажыглап турар болза, ону судтуң шиитпирин ёзугаар хавырарын көрген.

— РСФСР-ниң Чуртталга кодекизин ёзугаар бажың алыр оочурну кандыг таварылгаларда соңгаарладып болурул?

— Бажың алыр оочурлуг кижи ажылдап турар черинге күш-ажылдың сагылга-чурумун каржызы-биле үреп келген, арагалаан, хулиганнаан, күрүне азы хөй-нийти өнчү-хөреңгизи оорлаан болгаш өске-даа үүлгедиишкин кылып болза, бүдүрүлгениң, организацияның администрациязы профэвилел комитеди-биле дугурушкаш, ооң оочурун соңгаарладып болур.

Бөмбүрзектиң судалы

СОЦИАЛИСТИГ ХӨГЖҮЛДЕ ОРУУ-БИЛЕ

ВИКТОРИЯ. (СЭТА). Сейшель улус социалистиг хөгжүлдениң оруун шилип алган болгаш оон кажан-даа чайлай баспас. Сейшель ортулуктарының улузунуң депшилгелиг фронт партиязының чиңгине секретары, республиканың президентизи Франс Альбер Рене аңаа ынча деп медеглээн.

Депшилгелиг чаартылганың 1977 чылда боттанып эгелээн хемчеглери экономиканы, өөредилгени, кадык камгалалын хөгжүдеринге идиглиг боор турарын национал байырлал — Хосталга хүнүн байырлаарынга холбаштырган хөй муң кижилиг митингиге чүве чугаалааш, демдеглээн.

ЭЖЕЛЕКЧИЛЕРГЕ СОГУУШКУН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның патриоттуг удурланыышкын фронтузунуң дайынчылары израиль эжелекчилерге болгаш ук черниң «Мурнуу Ливанның шерии» дээр бөлүгленишкинде оларның чалчаларынга чаа-чаа согуушкуннарны таварыштырып турар. Мурнуу Ливанның эжелеткен районнарындан келген медээлерни ёзугаар алырга, партизаннар сөөлгү хүннерде Малих суур девискээринде израильдерниң туруштарынче болгаш саттыныкчыларның хайгыылчыларынче халдаашкыннарны кылган. Ооң-биле кады олар Хадаса суурдан ырак эвесте коллаборационистерниң быжыглалдыг черинче атакалаан. Ооң түңнелинде дайзынның дириг күжүнге болгаш техниказынга хөй чидириглерни таварыштырган.

ВСР. Ханойда Кызыл хемни кежилдир беш километр узуннуг «Тханглонг» дээр көвүрүгнүң кырында каъды-биле автомобиль шимчээшкини ажыттынган. Чүгле Вьетнамда эвес, харын база бүгү Мурнуу-Чөөн Азияда ийи каът «Ужуп үнүп бар чыдар улу» (ол көвүрүгнүң адын очулдурарга ынча дээн) — совет-вьетнам эштиң ажылдажылганың эң улуг тудугларының бирээзи боор турар. «Тханглонгтуң» ажыглалда кирген адакы каъдында ийи шугумнуг демир-оруукту салган.

ЧУРУКТА: «Тханглонг» көвүрүг.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

Даштыкыда совет кижи

«ССРЭ-ДЕН КЕЛГЕН ЭМЧИЛЕРГЕ УЛУУ-БИЛЕ ӨӨРҮП ЧЕТТИРДИМ»

Алжирниң кудумчуларынга дыштаныылга хүнү шимээн чок, шөлээни-биле эртип турган: кудумчу белдирлеринге шимчээшкинге дүвүрээзинни болдуруп турар автомобильдерниң ыыт-шимээни дыңналбас. Хоорай даштынга дыштанып чаңчыкканнар Чер ортузу далайның эриктеринче азы алжир найысылалды бүргеп елган ногаан аргаларже чорупканнар. Хоорайда арткан кижилер боттарының бажында ажыл-херектерин кылып азы арабтарның хандыландыр хайындырганы кофезин шөлээн аартап, аразында хостуг беседалажып олурганнар. Бичии оолдар бөмбүк сүрүп маңнажып, а уруглар боттарының ынак оюну — авалар, башкылар, эмчилер болуп ойнап турганнар.

Айыыл-халап шынап-ла хенертен келир чүве болгай. Ол улуг бажында улус херим иштинден бир-ле кижиниң алгызын дыңнап каан. Каш-ла минута эрткенде, СЭТА-ның корреспондентизиниң квартиразының эжиин улус соктап, шимээргеп эгелээн.

— Бүрган өршээзин, Силер бажыңыңарда олурган-дыр силер. Айыылга таварыштывыс — деп, адакы каъттан бир херээжен кижи девидеп чугаалаан.

— Оглум караа-биле бир-ле чүвеге үскен-дир. Чүнү-даа көрбейн тур мен дидир. Лахдарияда госпитальда орус эмчи ажылдап турарын билир бис, ол эмчи каш-даа кижиниң караан көстүр кылдыр эмнээн чүве. Биске дуза көргүзер арганар бар ирги бе?

Найысылалдан мурнуу-барын чүкче 80 км черде Лахдарияже чоруп ор бис. Ол эмнелгеде офтальмолог эмчи, медицина эртемнериниң кандидады А. С. Галчин ажылдап турар чүве. Орук даглар аразы-биле шөйлүп чоруткан. Эмнелгеге келгеш, эмчиниң хүлээп алыр өрээлинге келдивис. «Чүү болду? Карак бе? Ам дораан Алекс доктор келир, бүгү-ле чүве эки болур!» —диштилер. Ак халат кеткен аныяк кижи эжикке көстүп келди. Оолду ол кужактааш, алгаш барды.

8 харлыг Сафьянның ачазы таакпызын улай-улай кыпсып ап-ла тур. Аваазы база аажок девидээн. Узун коридорнуң төнчүзүнге эмчи көстүп келгеш, эмнерининиң чурумунуң дугайын оолдуң ада-иезинге чугаалап берип олурду. Бир чүвеге дыңзыг үскениниң соонда каракче хан чүгүргени илерээн, ам удавас сегий бээр дээрзин ол чугаалаан. Аңаа чедир шыдамык чорук негеттинер болгаш эмчиниң айытканын ёзугаар дыка хөй чүүлдерни кылыры чугула.

Бир ай эрткенде Лахдарияга база катап чордум. А. С. Галчин база-ла чай-кызыг чок ажылдаан тур. «Караа кемдээннерни эмнеп турарыңар дугайында ат-алдарыңар-даа бүгү чуртта тарай берди—деп, аңаа чугааладым. Ол арай эпчоксунуп, «ол дээрге, мээң алдарым эвес, а совет офтальмология школазының чедиишкини-дир. Совет эмчилерниң ат-алдары Алжирде аажок бедик. Мында, Лахдарияда, ажылдап турарывыс биске дыка хөй чүүлдерни онаап турар, чүге дээрге, бистиң эмнелгевисти совет-алжир найыралдың госпиталы деп адаан болгай. Мында совет 19 эмчи дүне-даа, хүндүс-даа ажылдап турар. Ажыл хөй, солун-даа — деп, А. С. Галчин чугаалады.

Бертинишкиннер-даа, аарыглар-даа, кезип эмнээшкин-даа —мында ажыл-ла хөй— деп, эмчи чугаазын уламчылады. Бодап көрүңер даан: чыл дургузунда 1230 кезиишкинни кылдывыс. Катаракт соонда согурарган 800 кижини караа көстүр кылдыр эмнээн бис. Ам Лахдарияда офтальмология салбыры — каракка кемдээшкиннерни микроскоптуң болгаш микрохирургия техниказының дузазы-биле Алжирде кылып турар кара чаңгыс төп болуп турар. Бертип-бежелиишкиннер дыка хөй болгулаар-дыр. Москваның Гельмгольц аттыг институдунга профессор Р. А. Гундорованың удуртулгазы-биле чедип алган билиглерим маңаа аажок херектиг болду. Чоокта чаа М. Сугейр деп кижини эмнелгеден үдеп чоруттувус. Аажок берге кемдээшкинниг ол кижиге үш удаа кезиишкинни кылдывыс. Ындыг амыраан, аас-кежиктиг кижини колдуунда-ла көрбээн мен. Үш неделя эрткенде, ол алгырды: «Көрүп тур мен!».

...Телефон долгай-дыр. Караа кемдээн, 36 харлыг эр кижини эккелген дээн. Эмчивис ынаар чорупту. Удавааада-ла үшкү каътта ийи соңга чырый берди. Офтальмология салбырында ол үеде көрдүнмээн кезиишкин эгелээни ол.

Ол-ла хүн госпитальдың директору Ахмед Беншабир-биле ужуражып, чугаалаштым. ССРЭ биле АУДР-ның аразында кады ажылдажылганы хөгжүдеринге болгаш быжыглаарынга боттарының төлептиг үлүүн киирип турар совет эмчилерниң дугайын ол сеткил ханыышкын-биле мактап чугаалады. Бо госпитальдың албан ёзугаар ажыдыышкынын 1967 чылдың март 31-ден эгелеп санап турар чүве дээрзин ол чугаалады. Госпитальды совет дериг-херекселдер-биле четчелээн. Совет эмчилерниң баштайгы бөлүү 7 кижиден тургустунган турду. Ам оларның саны 19. Совет эмчилерниң аныяк алжир эмчилерге арга-дуржулгазын дамчыдып берип турары госпитальда кезип эмнээриниң, нийти аарыгларның, офтальмологияның, уруглар эмнелгезиниң, божудулга болгаш херээжен улус эмнээриниң салбырлары ажылдап турар.

Вадим ЛАГУТИН,
СЭТА-ның корр.
Алжир.

ЧЕЛЭЭШ

Чуртумнуң каас, чаражынга
Шупту бодум дүнүү берген
Хөлбең шыкта маңнап чор мен
Хөглеп чор мен, ойнап чор мен.
Чүглүг шокар ховаганнар,
Чүктер санай ушпаңар даан.
Чүзүн-бүрүн өңнүг чечек,
Чүгле черни шимеңер даан.
Кодан сыңмас сүрүг малым
Чалап алган чаптап чор мен.
Хову шыпкан элбек тараам
Чалгыын көрүп, чортуп чор мен.
Хову кужу хамнаарактар,
Чалгын чайып, ырлаңар даан.
Хоюг үнүг бора-хектер,
Чаржалаштыр эдиңер даан.
Алдын хүнүм, чырык хүнүм,
Чайлаглар-же чылыың чажам.
Ак-көк дээрим, аяс дээрим,
Чаъстап берем, черим чүнзүн.
Чеди чүзүн херел тырткан
Челээжимниң чаражын көр.
Челер-Оюм чалгын кылган
Четчип өскен бодумну көр.

О. СУВАКПИТ.

Молдавияның чери чечектелген садтар-биле шыптынган. Хову-шөлдерни, арга-арыгны, виноградниктерни хүн чайынналдыр чырыдып турар. Малчыннарның эдискилериниң үнү оон-моон тааланчыг дыңналып кээп турар. Даглар эдектеринде хөй чүзүн мал-маган чаптылган. Аас-кежиктиг, тайбың чаагай амыдыралдың ырлары кайда-даа чаңгыланган.

ЧУРУКТА: Глодянск районнуң Культура бажыңының боттывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери.

М. ПОТЫРНИКЕНИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникасы.

САГЛАҢАЙНЫП ТУРУЛАР БЕ?

Суурумга чорааныңның
Сураан бертен дыңнап ордум.
Төгүүр болза солун медээң
Төнчүзү чок көвей-ле боор.
Ол-даа канчаар, кара чаңгыс
Орук кыдыы чодураалар
Чазын ынчан чоруурумда
Салбаан чайып турган чүвейн.
Кандыг-дырлар чарашпайлар!!
Кадып, сынып түрей бербээн
Шагдагы дег чазын хевээр
Саглаңайнып турулар бе!

Чүргүй-оол ДОРЖУ.

ЭЛЭЭРЛЕРНИҢ МОНОЛОГУ

«...Арага ишпес чорук дээш демиселдиң Бүгү-эвилел эки тура ниитилелин болгаш ооң парлалга органын тургузарын СЭКП ТК таарымчалыг деп көрген...»

[Доктаалдан].

Амзаңгырлап чораан боордан.
Арагачы сураам үнмээн.
Амзаар дээрге — ишкени ол,
Алдар-хүндү ында чок-тур.
Байыр-дойга сылдап алгаш,
Бажың долдур улус чыгбаан,
Көгээр соңнеп, дашка тудуп,
Көвей кижи элзетпээн мен.
Араганың чүзүн аайын,
Амданын-даа мактаваан мен.
Чугаа-соотка ону алгап,
Суртаал база таратпаан мен.
Чаагай чаңчып, ёзуланды
Шайлалгага солуваан мен.
Кыяң чаңнап, бүле бузуп,
Кыйбың-сыйбың чорбаан-даа мен.
Хензигне ажыг суг дээш
Хээли албаан, бербээн-даа мен.
Арын-нүүрүм бүдүжүмден
Арыг-силиг, бедүүн чордум.
Мени бөгүн кым-даа көрзе,
Беженнээн деп сөглей албас:
Чүрээм—чалыы, сеткилим — бай.
Чүве утпас — угааным чарт.
Араганы боду ижер,
Аксы-дылы байбаң кижи
Эжин бактаар эргезин чок.
Эки чижек, оон үкмес.
Каяа, канчаар, кымнар-биле,
Кажан, чүү дээш «четтирерин»,
«Культурлуг ижи!» — дижирин ам
Хүрмак чугаа болу берген.
Араганы ижер, ишпес,
Амзаптар-даа кижилерге
Изиг-халыын сургаал чокка:
«Ишпеңер!» — деп сөглексээн мен
Эчис тура-соруу турда,
Эмнениңн албан эвес.
Элээрлерниң эки тура
Эвилелин алгап чор мен!

С. МОЛДУРГА.

ЫЛГАЛ ТУРБАС

Мария Андреевна Леонованың амыдыралынга кандыг бергелер таварышпады дээр. Экини-даа, бакты-даа хөйнү көрген. Ол дайын уезинде уруун болгаш ашаан чидирген. Ынчалзажок ол бүгүнү шыдажып эрткен. Алыс боду ээлдек-эвилең болгаш, эш-өөр муңзавас кижи. Чүге дээрге ол сеткил-сагыжын чүгле чон аразынга чазыктырар чораан.

Дайын соонда акызы Владимир Андреевич Стецук чанып келген. Аңаа ындыг айыыл таваржы бээрин кым-даа бодаваан. Дайынның чалбыы нга алыспаан, чаңгыс-даа кемдээшкинге таварышпаан боду бажыңынга өрт уезинде ол өрттенген. Ону эмчиге чыттырып каан. Ооң амы-тынын камгалаарынга хөй хан болгаш кеш херек болган.

Мария Андреевна эмнелгеге келгеш, хан дужааган. 1948 чылда ол бир-ле дугаар ханын дужааган турганы бо. Акызы сегээш чанып кээрге, ол дыка өөрээн. Ынчан ол Тальновскиниң чигир заводунга ажылдап турган. Кезээде хөглүг, кижилерге сагыш човангыр чаңныг болгаш, кым-бир улустуң кударгай арнын көөр аргазы чок чораан.

— Чүңер канчап барган ирги?— деп, кудумчуга көңгүс таныывазы бир херээженге чеде бергеш айтырган. Иениң чүгле карактарының чажы дамдылаар болган. Ооң оглу дайын уезинде артып калган гранатага дээптерге, чазылгаш, оолду аар балыглапкан турган. Кончуг дүрген хан херек апарган.

— Мен барайн — деп, Мария Андреевна чугаалаан. Ам канчаарыл, ажыг-човулаңга таварышкан кижини. Ажылдаар черинге баргаш, ол эш-өөрү-биле сүмелешкеш, эмнелгеге үш кижи чедип келген. Уругнуң амы-тыны камгалаттынган.

Сеткил-хөөнү сагыш човангыр, өске кижилерниң-даа аарыын деңге үлежиринге кезээде белен чоруур эки үлегер-чижек. Мария Андреевна ханын 64 удаа берген. Тальновскижилерниң дыка хөйү ооң хан төрээннери апаргылаан.

Ол кезээде хөглүг, каттырган чоруур, баштак сөстер муңзавас. Соңга өттүр хүнның деген херелдери ооң хөрээнде «ССРЭ-ниң хүндүлүг донору» демдээн, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденни болгаш өске-даа медальдарны кылаңайндыр чайыннадырып турду. Боду ол хире ажыг-шүжүгнү көрген хирезинде, ооң кужу кайын кээп турарын магадап бодап ордум. Ол бүгүге ундаравайн, харын улам бодун быжыг туттунуп, таныыр, таныыва улуска дузалаар маадырлыг чорукту канчап тып алганыл? Туттунуп шыдавайн айтырдым.

— Ажыг-шүжүгде өскении дээр ылгал турар деп бе? — деп, ол харылаан.— Биске өөрүшкү чүгле чон-биле кады келир болгай—диди.

В. ЧЕРЕПЕНКО.

Сонуургактарга

СОНУУРГАЛЫ—ХОВАГАННАР

Памирниң болгаш Тянь-Шаньның каас-чараш ховаганнары Ташкент чурттуг тудуг бригадири Л. Брусиловскийниң бажыңында чурттап турарлар. Хоаганнар дугайында Брусиловский бодунуң кол ажылы тудуг тударындан эвээш эвести билир. Бажыңында турар чалгынныг чурттакчыларының дугайында чугаалап тура, ол чыып алган коллекциязы-биле таныштырар.

— Бо экземплярны кичээнгейге ап көрүңер. Ол — Симониус-тур. 3,5—4 километр бедиктерде олар чурттап турар.

Ховар хоаганны тып алыры-биле Брусиловский шөлээзиниң уезинде хөй-ле бедик сыннар ажыр ужурга таварышкан. Рюкзак чүктеп алгаш, ол хөй-хөй километр кокпа оруктарны эрткен.

А ооң эгези чээрби чыл бурунгаар болган. Этнологияга сонуургалдыглар-биле ынчан ол таныжып алган. Ол үеде үргүлчү дагларже үнүп турган болгаш экспедиция чорааш келгеш-ле, этнологтарга чалгынныг «туттурганнарын» эккеп берип турган, опчаан сонуургай бергенин безин эскербээн.

Амгы үеде ооң коллекциязында —хүндүскү ховаганнарның он бир өг-бүлелериниң хевирлери бар. Оларның аразында Филиппиннерниң, Индонезияның, Африканың «чурттакчылары» бар.

Шөлээ келир-ле, Брусиловский дагларже үнүптер. Эртемденнерниң сонуургааны хоаганнарын Людвиг Михайлович музейлерже дамчыдып, эртемниң коллекциязының өзеринге үлүүн киирип турар.

Э. ШАЛЬ.

ДӨМБҮҢНҮГ ХОЛ

Ында-мында чылбыртыр саргарарып, куураартыр оңа берген брезент адаккылыг өгнүң чандаңындан хүргүл ыштар ак-көк дээрже шөйлүп үнгеш, чоорту эстип турган. Чугажак калбак-ыяштар-биле хаажылаан шуугай хаалга ана «үне калбаң, кире калбаң». Авыргай баштыг, бөзүргей арынныг, думчуу бызыраарты дериде берген, карактары өлезимээр, диртегер ашак ышкыштай-ышкыштай хүмүннарга суглап эккээрге-ле, калдарарты хир сиңниккен ак шокар джемпериниң бир чеңин берзенгеш, оозун шавыштыр өөктеп алган кадай демги эккелген соок суг чылапчага изий бээрге-ле, бузун бургуладыр төп турган. Сыг дээр сырын чок болгаш ындыг бе, божазыг, арагазыг чыт кодан сыңмас...

— Че, ам бир дашканы апкаш, өртегде аъдывысты эккелем. Соругга эртежик чедип алгаш, манап чыдыптайн. Эът чок кончуг-дур. Бижек безин дедарып каар чүве ышкажыл. Мен мону ээипкеш, окчемзек белеткеп, аайланып алыйн. Кижи кагып, суксай бээр, чамдыызын саваага куткаш, так дуглап бээр сен.

— Чер-черинге медереп калбас сен бе, кужурум?

— А хупура! Эжиңни ындыг хоомай деп бодава...

Арагалыг дөмбүңүн баштадыр чүү-хөөзүн таалыкнааш, Эндепей өөнче хая көрнү-көрнү Соруглуг-Өзенче шиглепкен.

Чер оргузу. Саглагар дагыр дыт доорзунга дүшкеш, дөмбүңнүң тудалыг аксын караан ажыр куткаш, сымыранмышаан, саглагар баштыг түүжүр-сиген-биле ол-бо, өрү-куду, чер, дээрже чашкылааш, колдурадыпкан. Эзеңгини соорамаара теп туруп-туруп, ыдык-челден апкаш, мүн-не эзерге олурупкан. Карак шокараңнап, хамык чүве адырмыдыр шаараңнаар, аң-мең бо-ла турганзыг боорга, Эндепей бир караан базып алгаш, чортуп орган... Ийинде бир чүве шывараш дээш, ында барып тура дүшкен. Канчаар-даа топтаарга, ылап-ла аң артында-ла мыйыстыг. Дүшкенде-даа чок, так-ла кылган— турбушаан. «Бо кандаай аң боор, тура өлүр» дээш чеде бээрге, дазыл боол-тур.

Үр-ле чоруп келген хире. Соруг мыяда ышкаш. Хүнну чаңгыс карактап шыгаарга, амдаа бедик. База бирээни чоогтапкаш, Эндепей кум кыннып чыдыпкан...

Кара-Боразы былгыра каапкан. Эндепей «ыы-ы, а-үё-үё» деп човууртавышаан, бир аңдарылгаш, дөрт-даяктап үңгеп чоруй, туруп келген. Хүн ээим чириринде сыгыраарган. «Эрттир удаан-дыр мен, садараан!» дээш, атпаң-утпаң аъттаныптала, «Чу-чу!» дивишаан, өпеңнедир шошкудупкан.

Соругну узун суук-суук шавыга шеттер ажыттап турар оймакка аъдын дүвү-далаш-биле бакка-сокка өртей тыртып кааш, хопугур аастыг ак-демир дөмбүңүн колдуктапкаш, оңгуга калгып келген. Агбагар кара дазылдың ийи талазын ажытталдыр дестеп каан. Эндепей ооң артынга чыдыпкан. Тыныш оожургап, дер-бус секперел кээрге, кайы хире арткан эвес дээш, дөмбүңнү бүдүү чайган— элээн бар хевирлиг. Чогум черле чеже хирел бо дивишаан, билээн сывырнып каапкаш, иштинче хол суккан — чүве билдинмес. Дүвүнге чедир суйбаарга, үш-дөрт илиг черле ылап. Арай хоомайзынып чоруй, холун дерип уштуп орда, аксынга бөөшкүннелдир чыдыпкан. Ол-бо долгагылап, дөмбүңнү ийи деңмекке так кыскаш, тырткылап, канчап-даа чадашкан — кара шору. Эндепей деридип, тынызы бачымнап, коргуп эгелээн. Ынчанмайн, соругга аң-мең келзе канчап боолаар! Азыг-диштиг адыг-бөрү, чүнүң-биле камгаланыр? Чанарда, ээртенип алыр ирги бе? Аалынга ол хөөкүй та канчап чедер? Бадын барап чеде берген дижик, бо хайлыг дөмбүңден канчап адырлып алыр дээр силер? Аксы-мурнун кадайынга уүй шаптырарга, дам тарлап бүрүшкей. Совхозтуң дарганнаар мастерскаязынга баар бе? Эгенчиг, чаржынчыын аа!

Холу доңуп, салаалары сербайты кожугүп кээрге, Эндепей оода-ла соок араганы төптер бодааш, харамнаны-харамнаны хопугур аастыг дөмбүңнүг холун өрү кедүрүпкен — шенектен черже шаагайны берген. Эндепей арагазыг ол билээн кургадыр суйбап чоруй, салаалерын шулбуйтур бөлгеш чөгелде ам база шенээн. Өршээ, хайыракан! Экизи көрген, ол хол чылбырап чоруп олурган. Кижиң амырап: «Күүс-күүс! чылангылаштыр чылбыра, куртклаштыр кулбура. Күүс-күүс!» дивишаан, тыртса-тыртса, пиң кылдыр ушта соп ап-тыр эвеспе.

Ам чүү боор, бак чүве таыылганда. Эндепей кезенгеш, олурупкан. Сыгыр даң бажында кожагар кырында бизең хаядан аң-мең, мал-маган хараан коккаарак дег, бирде ковайгаш, топтап көрүп, дедир чыда дужуп, бирде ол-бо купак салып, дыңнаалап каап чыткан. Ооң кокай-ашактан тудуу чүвези чүгле чыт хап билбес оозу кончуг. Ол-ла ынчап чыда, удумзурай берип-тир. Сактырга, чер диртттилеп, амданнанган аас даржаан ышкаш болган. Хереп көөрге, карарып көстүр улуг-ла амытан соруг чылгап турган. Борбак октуг дүүргезин чигелеп туткаш, хөме адыптарга, кызаш, чык тоң дээн соонда, ок барып деггеш, артында-ла лет дарс диген. Аң казыр-кизир шурап чоруй ушкаш, шип-шимээн барган. «Олча деп чүве ол-дур. Саат чок болду. Чорук-даа чогаандыр оо!» деп, Эндепей сымыранмышаан, чонаан дөженгеш, ээринге бажын сыртай сал-ла, хаарыктай берген...

Эндепей карактарын дүрбүп чоруй, өндейип кел-ле, аъдын көрген—чок. «Орта чоор бе! Ылап-ла маңаа өртедим чоп. Ыя ол аразында «чүзү мунуптары ол». Барып көрген —шокар чеп-аргамчы чылангылаштыр дыйлая берген бо чыткан.

«Кончуг моома маңаа кайын ызырнырыл ол. Ыя ол аалдар аразынга безин боштунганда, аак-маак-даа болбас өдээнге баар шапты болбазыкпе. Эндепей ээр-чонаан шырыш аразынче ажыттай суп кааш базыпкан.

Элээн узудап, хөлегезинге дүүн арага ижип орган дагыр дыдынга келген. Изиг деп чүвези ана эрттенир чүве. Эндепей ам кээп аксын туттунган: «Хы, тоожок! Хайыраан ижин-баар, өкпе-чүрек. Баксыраары ол-дур. Иштин секпередир чарып каар чүвемни».

Эндепей өөнге арай боорда калгып кээрге, өдекте аъдыдаг чок. Чүгле кадайы дериде берген ыяш чарып турган.

— Мөчерге, а Мөчер! Аъдывыс келди бе? Оскундурган-на болгай кончуг дорзуун доора кестирген. Улуг аң ужуруп кагдым. Канчап барып ажаап, бээрледип алыр бис. Бо халыында хайыраан халас эът үрелди-ле. Соок чүве бар бе? Кагып өлдүм.

Мөчерге хос алдын дилеп чыткаш, иштиг шил ашаанга тутсупкан.

— Ындыг кончуг кижи боор, мээң ынак кадайым! Караам ана чырыш диди—деп, Эндепейниң арны-бажы кызып, чугаа-сооду төктүп-ле үнген.— Даалдың аъдын ачылай шаап алгаш, коң эъдин чүдүрүп эккээйн, кадай. Билбес эвес мен, чааш, дөшпер магалыг мал болбазыкпе. Чер чыраалакта бадырып кээр мен. Малывыс көстүп келзе, кулугурну коккааракты туткаш, сыртайтыр тургузу баглап каар сен. Каш хондур оъткарбас-даа, суггарбас-даа чүве. Кижи эъди чээн улдурук боор!

Мөчерге хойтпаан тип, саваазын долдур иштээш, артыын ижип каап, ашаан даңны атсы маңаан — сураг. Эртенден эгелээш, дүшке чедир үнүп кирип, даңгаар кедээр кайгап келген—шип-шимээн. Кажаа кырынче хербектенип үнгеш, бараннаарга-даа чок. Ам чеже боор, кылаң-караны база бирээни пактай каапкаш, ийленип чыда, уйгуга алзыпкан...

Хенертен ыды ээрбейн-даа, чүгле ийи-үш аас «хог-хог!» кылынган. Мөчерге туруп чадап чыдырда-ла, даштын ашааның шыжыккан үнү дыңналган:

— Шымда, дужурүш!

Мөчерге хүлумзүрбүшаан үне шошкуп кээрге, Эндепейи Кара-Бораның чаактыг бажын дужүрүп чыткан. Кадай калбаш олура дүшкеш, ийи деңмээн падыладыр часканмышаан, үн салып эгелээн...

К. ОРГУ.

ООН КАНЧАЛДЫВЫС

•Шоодуг•

Ийи кижиниң аразынга мындыг чугаа болган.

— Кафеден үнгеш кая бардывыс? Мен чоп тек билбес мен.

— Мен база деңдуң апарган-дыр мен. Ындыг-даа болза билирин билир-ле мен. Оон база катап садыгга бардывыс. Элээн хөй шилди алгаш үндүвүс.

— Оон канчалдывыс?

— Дедир кафеге келдивис. Олудувусту улус ээлепкен болду. Үнүптүвүс. Эжик аксынга начальникке дужа бердивис.

— Өршээ! Оон!

— «Бичии чүве бар ийин бо, дарга. Таарыштырыптар бис бе» деп турдуң.

— Эжен бо, чүү диди ынчаш?

— Даарта сеңээ таарыштырып деп чүвени көргүзүпкей мен аан!— диди.

— Дужаал бижээш, үндүрер мен деп кыжаныры ол. Оон!

— Пактаар-оол сугга бардывыс. «Хүндүлүг аалчы эккелдим, аъжың-чемиң белетке кадай» деп турдуң.

— Бодум бажыңымда келген деп бодаан-дыр мен. Аа өршээ, оон?

— Бирээзин аңаа ужулдувус.

— Пактаар кижиң канчалды?

— Стол кырынга шил салыыңга, ооң даажын дыңнааш, чыткан боду тура халып келди. Дузаан балык салды.

— Хөйнү ишти бе, кончуг чазый!

— Улай-улай пактап-ла орар чорду.

— Ынчап орбайн, кончуг доскаар!.. Ам чүве артпааны ол бе?

— Ой та! Элээн-не хөй шилдиг ийик бис чоп?

— Хөй болбайн. Оон канчалдывыс?

— Оон!.. Оон!.. Мени чеже байысаар сен! Үнүп чоруптувус ыйнаан, та!..

— Ам бо чүү черде олурарывыс ол?

— Сергедир чер деп чериң бо эвес чүве бе?.. Сен кончуг билир сен ыйнаан харын.

— Пуу хайт!.. Ынчаарга-ла ат болган-дыр бис.

— Ынчаарга... Оон, оон!.. Ол-дур ам «оон» деп чүвең. Хайлыг арагачы эдерип, мени-даа...

К. ЧЕРЛИГ-ООЛ.

ТВ

ИЮНЬ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 9.10 — Орус улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестри ойнаар. 9.40— Чурукчулар дугайында чугаалар. В. Серов. 10.10 — Эртем-нептерелдиг фильмнер. 10.35 — Уругларга фильм. 11.05 — «Эш ыры» деп Бүгү-эвилелдиң телеконкурузунуң лауреаттарының концерти. 11.50 — Баскетболга Европа чемпионады. Эр улус. ССРЭ—Югославия. 12.30 — Док. телефильм. 12.55 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 13.25 — «Эрес-дидим чоруктуң хоойлузу-биле». 13.55 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Челээш». 14.30 — Бөгүн делегейде. 14.45 — Амыдыралче путевка. 15.30 — «Дириг амытаннар делегейинде». 16.30 — В. Шуман. Симфониктиг этю 17.00 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.30 — Мультфильмнер. 18.05 — «Следствие ведут знатоки». «Побег». Телешииниң 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Москваның оперетта театры силерни чалап тур. 22.50—23.00 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 8.30 — «Счёт человеческий». Уран-чечен фильм. 9.50 — Музыкалыг дамчыдылга «Эртенги почта». 10.20 — Азербайджан телевидениениң программазы. 11.45 — Бистиң садывыс. 12.15 — «Тураскаал». Док. телефильм. 12.25 — Концерт. 12.55 — «Аян-чорукчулар клуву». 13.55 — Стадион бүгүдеге. 14.25 — Музыкалыг дамчыдылга. 16.15 — «Назначение». Уран-чечен телефильм. 17.45 — «Олесский замок». 18.30 — «Три карты». Фильм-балет. 19.45 — Делегей тайылбыры. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —«Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Наедине со словом». Фильм-концерт. 22.30—00.50 — Футболга ССРЭ чемпионады «Металлист» — «Спартак», «Динамо» (Киев) — «Зенит».

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

Агаар

Республикага бүрген, аязыр. Чамдык черлерге дүне бичии чаъстаар, диңмирээр. Хүндүс чагбас, Хаттың дүргени 9—14 метр.

Дүне 4—9 градус, хүндүс 17—22 градус чылыыр.

Кызылга бүрген, аязыр, чагбас. Хаттың дүргени секундада 9—14 метр.

Дүне 3—5 градус, хүндүс 18—20 градус чылыыр.

КИНО

ИЮНЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Я знаю, что ты знаешь» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Арабские приключения» 9.10, 12.50, **«Тайна острова чудовищ»** 11.00, 14.40, 16.30, **«В джазе только девушки»** 18.30, **«Самраат»** 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Танцор «Диско» 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тутси» 14.30, 17.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Еще раз про любовь» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ Н. ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫНГА

Ногаан театрга

Хоорайның культура килдизиниң улустуң аас чогаалының ансамблиниң концерти, июнь 8-те 13 шакта.

Кызылдың чиик үлетпүр ажылдакчылары-биле ужуражылга, июнь 9-та, 12 шакта. Аңаа «Чечек» ательениң даараан кылыгларының делгелге-садыглаашкыны база болур (9-та 12 шакта).

Танцы шөлүнге

Аныяктарның дыштаныылга кежээзи, июнь 8—9-та 19 шакта.

«Хүреш» стадионга

Хостуг хүрешке «Азия тевү» шаңнал дээш аныяк оолдар аразынга турнир, июнь 8—9-та, эгелээри 10 шакта.

Спорттуң национал хевирлеринге хоорай спартакиадазы, 8—9-та, эгелээри 11 шакта.

Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга

Чиик атлетикага кедээ аныяктарның баштайгы оюннары, июнь 8—9-та 10 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3044

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00584.